

Södertörns högskola
Utbildningsvetenskap
C-uppsats VT 2007

**Gråzonens barn- En studie i gränslandet mellan normalitet och avvikelse,
mellan individen och kollektivet**

Författare:

Spiridoula Vassiliou

Handledare:

Christina Rodell Olgac

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
1.1 Zoys öde.....	1
1.2 2. Bakgrund till undersökningens uppkomst.....	3
3. Teoretiska perspektiv	
3.1 Den svenska skolans utveckling, sett ur ett öppet kultur- och samhällsperspektiv.....	4
3.2 Det högsta goda och livet i staden/staten.....	5
3.3 Den moderna enhetsskolans utveckling mot dagens skola.....	7
3.4 Gråzonens barn, teoretiska aspekter kring elever med skolsvårigheter.....	13
4. Syfte och frågeställning.....	15
5. Metod och tillvägagångssätt.....	16
5.1 Intervjuer och empirisk datainsamling.....	18
5.2 Avgränsning- och definition.....	21
5.3 Disposition.....	22
6. Intervjuer	
6.1 Hur resonerar specialpedagogen om elever med skolsvårigheter?.....	23
6.2 På vilket sätt resonerar specialläraren kring elever med skolsvårigheter?.....	25
6.3 Vad anser läraren om sitt arbete och om elever med skolsvårigheter?.....	27
6.4 På vilket sätt uppfattar föräldern skolans hantering av sitt barns skolsvårigheter?	30
6.5 Sofia berättar om sin skola, kompisarna och läxorna.....	32
6.6 Vad har Claras förälder för minnen av hennes skolgång?.....	33
<i>Berättelsen om Clara.....</i>	35
7. Analys - Teoretiska perspektiv – Resultat	
7.1 En återkoppling till syfte och frågeställning.....	36
7.2 Den svenska skolans utveckling - en organisation i statens tjänst.....	36
7.3 Gråzonens barn, en kritik mot dagens skolsystem.....	39
Sammanfattning, slutsatser och svar	41
Avslutande reflektioner och fortsatt forskning.....	43
Käll- och litteratur.....	45
Otryckta källor; intervjuer.....	45
Tryckta källor; artiklar.....	45
Övrig	
litteratur.....	46
Uppslagsverk.....	47

Abstract

The purpose of this study is to research into the role of the citizen and the educational system in Sweden throughout periods of time based on previous theoretic works, and also to deepen the understanding of students with special needs in Swedish education focusing on the primary school years. This shall be carried out by illustrating the different points of view and choices within the educational system that are at hand for students with concentration difficulties and social difficulties.

I will analyze these points through a cultural and social perspective on contemporary society in order to contribute towards today's discourse on the norm. The result of this empirical investigation presents a dilemma existing in the democratic educational system of today. Nationally and internationally, the educational system has been structured around a normative system containing both rights and duties that effect everyone working within it. It is not seldom that the rights of the individual collide with collective duties within the school.

This study shows that the educational system, and society at large, is founded upon a norm shaping the way people exist, behave and act within its boundaries. When an individual cannot live up to it's ideals society perceives this as a fault that needs correcting. The students that cannot live up to the standards and the ideas of the system become marginalised in society. These students become exposed to various tests performed by the school's professionals as a means to redefining the individual in question.

Keywords

Primary education

Remedial education

Norm

Culture and society

Divergence

Hermeneutic

The idea of the good

1.1 Zoys öde

I särskolans första ring bland övriga elever gick en flicka som här får heta Zoy¹. Med jämna mellanrum sökte Zoy upp mig och var mycket glad över att få ha mig som lärare och uttryckte gång på gång att hon önskade mig som mentor. Efter några månaders sporadisk bekantskap, förklarade Zoy sitt dilemma för mig. Personligen kände hon sig felplacerad av kommunen och hennes högsta önskan var att lämna denna skola. Hon ville börja andra ring på en annan skola där hon kunde läsa kärnämnen samt historia och filosofi och ”bli som du”. Eftersom jag då var obehörig hade jag föga möjligheter att påverka situationen och skolans yrkesmän.² Det enda jag kunde bidra med till var att lyssna till Zoys berättelse om hur hennes önskemål behandlades av skolans psykolog, biträdande rektor etc. Jag fick kännedom om hur hennes mor hanterade hela situationen och med facit i hand det var det en oerhört svår och påfrestande tid inte bara för Zoy, utan för hela hennes familj.

Mitt intresse för barn med skolsvårigheter blev tydligt för mig redan under vårterminen 2005 då jag vikarierade i ett förortsgymnasium i norra Stockholm. Jag åtog mig bland annat uppdraget som mentor i en klass på tio elever i särskolans tredje ring. Det svåraste med att ro i land mentorskapet då, var just min okunskap kring skolans styrdokument.³ Mitt första läraruppdrag har präglats av detta dilemma, Zoys olyckliga placering.

Jag har här i korthet presenterat ett fall, Zoys öde. Trots att jag i min undersökning inte kommer att fokusera vare sig på särskole- eller gymnasieelever, vill jag ändå peka på dessa områden inledningsvis. Uppsatsen kommer därför att ramas in, inledningsvis och avslutningsvis, av två fall av gymnasieelever. Zoy står för inledningen och Clara för avslutningen. Tanken är att öppna upp till en senare forskningsansats och samtidigt synliggöra två fall som hör till ”gråzonens barn”.⁴ Begreppet ”Gråzonens barn” står för de barn som av en eller annan anledning är i skolsvårigheter. Det är ett fält som är relativt outforskat och som berör framför allt de elever som inte når grundskolans mål. Dessa elever utsätts för olika

¹ Namnet är fingerat

² Med skolans yrkesmän avses i den här uppsatsen skolpsykolog, specialpedagog, skolsyster eller sjuksköterska, lärare och rektor. Begreppet ”yrkesmän” utifrån ett genus perspektiv kan uppfattas som ålderdomligt och exkluderande. I den här uppsatsen inkluderar begreppet såväl kvinnor som män.

³ Med styrdokument menas här framförallt de juridiska lagarna som styr pedagogernas arbete. Jag använder mig här av Mare Erdis bok, *Juridik för pedagoger*, (Lund 2004) och Lärarförbundets bok, *Lärarens handbok. Skolan, Läroplaner, Yrkesetiska principer. FN:s barnkonvention*, (Solna 2004)

⁴ Uttrycket kommit till via en inspirerad läsning av Mats Trondmans och Nihad Bunars analys om ”Den levda gråzonens begränsningar och möjligheter”. I detta kapitel lyfter de fram ungdommar utan uppenbara problem, till exempel drogmisbruk och kriminalitet, men som ändå har det mycket svårare att hävda sig i den hårdnande svenska samhällsklimatet efter 1990-talets förändrade möjlighetsstrukturer. Dessa ungdomar uppfattar sig eller upplever sig obehövda på arbetsmarknaden. Författarna försöker belysa problematiken som finns kring dessa ungdomars integration i det svenska samhället.

tester och utredningar av skolans ledare.⁵ För mig tydliggjorde Zoys fall diskrepansen mellan verkligheten och den ideala bilden som vi har av den svenska välfärdsskolan, när det gäller rättvisa, solidaritet och frihet.⁶ När allt kommer omkring framstår det statliga uppdraget såsom att alla ska ha samma rättigheter och bilden som målas upp i olika styrdokument: lika-behandlingsplaner⁷ och att se till individens bästa, som blott visioner. Verkligheten som Zoy mötte var långt ifrån rättvis och individorienterad. Frågan har väckts om de reella förhållandena mellan individens frihet och kollektivets ansvar överhuvudtaget går att förena. Vid några tillfällen rann Zoys tårar över psykologens ställningstagande i frågan om att få tillstånd att flytta till den önskade skolan. Vid sådana fall ställs läraren inför minst ett dilemma. Vem bör man vara lojal mot, eleven eller kollegorna? Kollegorna intog en attityd där de mycket tydligt visade var de stod. De ville inte ens nämna hennes namn och jag kunde inte göra annat än stötta och uppmuntra Zoy i hennes kamp att vara stark och att inte ge upp. Även moderns kamp speglades i Zoys sätt att berätta, att hela tiden behöva stötta dottern och argumentera mot skolans yrkesmän var inte lätt. Men ännu svårare att hantera som förälder, är vetskapen om att ens barn mår dåligt.

Under en lunch passade jag på att ställa en öppen fråga till min chef och skolans biträdande rektor om Zoy. Biträdande rektors definition av Zoys fall löd ”att hon kanske skulle klara av att gå i en vanlig skola men att det också handlar om pengar.” För det första, om Zoy skulle lämna skolan skulle skolan förlora en inkomstkälla, för det andra skulle det komma att handla om att avskeda personal om kvoten av elever inte skulle uppfyllas till hösten. Många tjänar på dessa barns olyckliga placeringar. Detta är en verklighet som drabbar många barn i det svenska skolsystemet.⁸

⁵ En av många tester som skolorna genomför för att se vilka barn som behöver extra hjälp är DLS testen. Järpster, Birgitta, *DLS bas för skolår 1 och 2, 4-6*, (Sthlm 2004). Den underliggande frågan är: vad gör skolans personal efter att de genomfört denna test? Hur ser de på gråzonens barn och vad gör de för att stärka dessa barns självkänsla? På ett annat plan ställs frågan: vad gör samhället för att dessa barn skall lyckas som subjekt i sina liv?

⁶ Med frihet menar jag här individens frihet och rättighet att göra självständiga medvetna val i kollektivet.

⁷ Se till exempel s. 3 i *Olika lika värde, Myndigheten för skolutveckling*, sammanställt av Kristina Wester, Fredrik Modigb och Hakan Eilard, (Sthlm 2004)

⁸ Persson, Bengt, ”Specialpedagogik och dokumentation i en skola för alla. En fråga om likvärdighet, rättvisa eller rättigheter?” i *Utbildning & Demokrati* 2004, vol. 13 nr. 2, s. 97-113. Farhad, Jahanmahan, ”Är barn med invandrarbakgrund överrepresenterad i särskolan?”, (Södertörns högskola, D- uppsats 2006), s. 5. Jahanmahan visar i sin undersökning bland annat följande: ”Det skapas ´diagnostiserande barn´ eftersom ett område med egna institutioner växer fram, d.v.s. (Särskolan). Särskilda subjekt skapas ´utvecklingsstörda och autistiska barn´, särskilda praktiker, ´integrering och normalisering´ av dessa barn. Med andra ord ´Makten är alltid förbunden med kunskap- makt och kunskap förutsätter varandra´ (Joregensen & Phillips, 1999:20).” *Ibid.*

2. Bakgrund till undersökningens uppkomst

Under min första praktikperiod, vårterminen 2006 väcktes mitt intresse och nyfikenheten på nytt inför de elever som lämnade gruppen med jämna mellanrum. Under den pedagogiskteoretiska utbildningen och alla praktikperioder (vfu) fokuserade jag mig särskilt på och observerade i huvudsak ”elever med olika särskilda behov” och specialpedagogernas syn på fenomenet specialundervisning, med avsikt att använda iakttagelserna i mitt kommande examensarbete. Det som uppfattades bristfälligt och otydligt inom skolans värld, blev föremål för närmare undersökning. Utifrån denna utgångspunkt fokuserade jag under mina praktiker på sambandet mellan en elevs beteende i och utanför klassrummet. Hur dennes beteende förstås av skolans yrkesprofession, elevens reaktion på eventuella tester, utredningar och omplacering samt föräldrarnas agerande i sitt barns skolliv. Med andra ord observerade jag spännvidden mellan de elever som av skolans yrkesmän uppfattas ha för stora koncentrationssvårigheter för att ”kunskapa” och därtill sociala hinder att fungera i storgrupp samt skolans professionella syn på dessa elevers skolsvårigheter och/eller avvikande beteende. Begreppet ”yrkesmän” kommer att användas i uppsatsen synonymt med begreppet skolans ”professioner” det vill säga att dessa två begrepp tilldelas här samma innebörd.

Uppsatsens övergripande syfte är att teckna och nyansera bilden av de elever som exkluderas ur den sociala gruppen genom att stämpas som avvikande. Med den sociala gruppen menar jag här, i likhet med Peder Haug⁹, en grupp elever som utgör klassen, storgruppen och det sociala samspelet som sker i denna grupp, såväl i klassrummet som utanför det. Det är inte alltid som alla elever får vara med och deltaga på sina villkor eller får känna sig behövda av gruppen. Utifrån den etiska aspekten vill uppsatsen tala för dessa elever som saknar makt att själva tala för sig, det vill säga att den vill tala för de individer som blir ett offer i det svenska skolsystemet liksom Zoy. I fokus står kultur- och samhällsperspektivet. Jag anlägger detta perspektiv på undersökningen för att precisera min ståndpunkt i förhållande till den omfattande litteratur och forskning som finns inom ämnet specialpedagogik. Teoretiskt tas uppgiften utifrån en öppen kulturförståelse¹⁰, eftersom jag upplever det som

⁹ Haug, Peder, *Pedagogiskt Dilemma: Specialundervisning*, (Sthlm 1998), s. 16ff

¹⁰ Andersson, Gustaf Lars; Petersson, Magnus; Thavenius, Jan, *Skolan och de kulturella förändringar*, (Lund 1999). Alltså med öppet kultur- och samhällsperspektiv åsyftar jag till hela vårt sätt att leva. Emellertid är kulturbegreppet ett mycket komplext begrepp och måste tolkas, dels utifrån de estetiska värden allt sedan de gamla grekernas tid, dels utifrån det antropologiska synsättet. Förenklat kan det sammanfattas på följande sätt: ”Kultur kan vara lika med olika konstarter som sedan länge är etablerade och högt värderade inom det som brukar kallas högkulturen. I vetenskapliga sammanhang använder man begreppet det *estetiska* kulturen./---/ Denna kultur är otvivelaktig en stor och viktig experimentverkstad för tanken och språket, men den är också isolerad och avskild från människors arbete och vardag./---/ Begreppet kultur används också så att den innefattar

angeläget att skolans organisationsdiskussion om avvikande beteende i högre utsträckning även lyfter fram normen som inte ses som sin huvudsakliga uppgift. Med en öppen kulturförståelse åsyftas i den här uppsatsen inte bara de estetiska, intellektuella och andliga livsvärden, utan även också dess materiella grund. Den estetiska kulturen är inte vardaglig men den kan mötas i särskilda sammanhang. Den blir synlig ”i särskilda hus och på särskilda sidor i tidning”, på moderna och nationella museer, i tidningar som *Svenska Dagbladet* och *Dagens Nyheter*. Den antropologiska kulturen däremot är svårare att få fatt i eller åskådligöra. ”Eftersom den är en del av vårt vardag och något som vi för det mesta tar förgivet.”¹¹ Det senare kulturbegreppet blir synligt genom att medvetet söka upp specifika fall, till exempel en skolas elevsyn och studera den som den framträder.

3. Teoretiska perspektiv

3. 1 Den svenska skolans utveckling, sett ur ett öppet kultur- och samhällsperspektiv

Jag kommer nu i korthet lyfta fram två metodologiska och teoretiska problem som jag tycker mig se inom den svenska skolans utveckling som organisation och som jag hoppas att uppsatsen skall kunna bidra till att teckna en djupare bild av. Det första problemet är den kultursyn som har präglat/präglar västerlandets historia allt sedan de gamla grekerna, det så kallade klassiska arvet. Genomgående tycks det mig finnas de grupper av befolkningen som premierar den kulturella hegemonin i skolan.¹² Det andra är modernitetens inverkningsområden i människornas omstruktureringar av livet och skolans utveckling däri. Den svenska skolan har strukturerats kring ett normativt system som innefattar både rättigheter och skyldigheter, såväl nationellt som internationellt.¹³ Dessa individuella rättigheter kommer ofta i konflikt med de kollektiva skyldigheterna. I skolans värld liksom i samhället i stort finns en norm för hur man skall vara som människa. När individen inte kan uppfylla denna norm uppfattas detta från samhällsperspektivet som en brist som måste eller bör rättas till.

människornas arbete och vardag. Det är det så kallade *antropologiska* kulturbegreppet. Kultur är då lika med hela vårt sätt att leva och omfattar inte bara vårt andliga och intellektuella liv utan också dess materiella grund.” s. 15-16

¹¹ Andersson, Lars Gustaf; Petersson, Magnus; Thavenius, Jan, *Skolan och de kulturella förändringarna*, (Lund 1999), s. 16

¹² Haug, Peder, *Pedagogiskt dilemma: Specialundervisning*, (Sthlm 1998), s. 12

¹³ Nationellt sett är skolans uppgift att se till att barnen skall fylla vissa kriterier för att utvecklas till--/ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar. se Skollagen 1 kap. 2 §. Samt i Artikel 29 står i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna följande: ”Envar har plikter mot samhället, i vilket den fria

3.2 Det högsta goda och livet i staden/staten

Historiskt sett vill jag inleda med den berömda filosofens bevandrade definition om människan och samhället, individen och staten. Aristoteles definierade i sin bok *Politiken*, för cirka 2300 år sedan, stat och samhälle, individ och kollektiv på följande sätt:

Vi kan se att varje stat är en sorts samfällighet och att varje samfällighet har skapats för ett gott syfte; alla gör nämligen vad de gör för att uppnå det som de uppfattar som gott. Därför är det uppenbart att alla samfälligheter strävar mot något gott, men i synnerhet den högsta samfälligheten, som innefattar alla andra, och den strävar efter det högsta goda. Det är denna som kallas 'stat' och politisk 'samfällighet'.¹⁴

Den filosofiska och historiska utgångspunkten är att alla människor, oavsett kön, etnisk- och klasstillhörighet etc. strävar efter att uppnå det som de uppfattar som gott. Men framförallt och i första hand är det staten som skall både sträva efter suveränitet och att upprätthålla det "högsta goda". Statens ändamål eller uppgift, hävdar Aristoteles vidare, är att trygga varje medborgares uppehälle och frihet och varje medborgares önskvärda uppgift är att kämpa för att bevara sin frihet däri.¹⁵ Aristoteles filosofi tecknar ett normativt system där människan, medborgaren och staten står i ett ömsesidigt hierarkiskt beroendeförhållande. Detta ömsesidiga beroendeförhållande är av nödvändighet eftersom enbart på det sättet kan samfälligheten betrygga samexistensen. Det problematiska är att individen måste övertygas för att vilja underordna sig staten. Om underordningen sker med våld blir tillvaron i staden eller staten olycklig. Således är det centrala i den aristoteliska traditionen människans lycka. Tryggheten är viktig för att uppnå lycka i tillvaron, men den individuella viljan och friheten¹⁶ är ännu viktigare för individen, som vi skall se i denna

och fullständiga utvecklingen av hans personlighet ensam är möjligt." Min uppfattning är att den individuella friheten och behoven inskränks för samhällets, kollektivets behov.

¹⁴ Aristoteles, *Politiken*, övers. Karin Blomqvist, (Sthlm 1993), s. 3. Stat i Aristoteles verk har betydelsen stad, *Polis* och det åsyftar på den typ av statsbildning som övervägde under den klassiska Greklands storhetstid. En *Polis* var en oberoende stat med en tätbebyggd del, staden, och den omgivande landsbygden. *Polis* styrdes av lagar och förordningar, och dess kärna utgjordes givetvis av *politai*, den fria medborgare, kåren av medborgare.

¹⁵ Aristoteles, *Politiken*, övers. Karin Blomqvist, (Sthlm 1993). Aristoteles mål var i *Politiken* att visa på vad som gör människan lycklig, såväl när det gäller levnadssätt, politisk styre och sociala inrättningar. Detta verk hänger samma med hans etik där han avhandlar dygderna. Aristoteles, *Den Nikomachiska etiken*, övers. Märten Ringbom, (Uddevalla, 1993), s. 20ff, 162-182

¹⁶ Begreppet "frihet" är emellertid mångtydigt. Jag åsyftar här individens rätt till utbildning genom ett organiserat skolsystem som bygger på en auktoritativ förhållningsätt till lärandet. Där lärare och övriga yrkesmän har ett hermeneutisk förhållningsätt i frågan om vad kunskap är. Elevens skolning skall ses som en process, varigenom eleven förstår något genom erfarenhet och självinsikt. Individen legitimeras pedagogens auktoritativa förhållningsätt genom att vilja bli dennes Hermes, det vill säga vilja låta sig ledas. Vi måste hela tiden förhålla oss kritiskt till begrepp som utövar utifrån/uppifrån makt och auktoritära uppfostrare eller stater. Således är det problematiskt att tala om individens frihet i dagens samhälle. En pedagogisk institution som styrs utifrån kan uppfattas att vara en tvång för den enskilda individen. Läs vidare Hans Ruins uppsats, "Frihetens

undersökning.

Den grundläggande frågeställningen som de grekiska filosoferna försökte finna svar på var; på vilket sätt kan ”det goda livet” levas i staten, *polis*? Denna eviga existentiella frågan sysselsätter varje samhälle och berör var och en i det. Enligt Platon, kan ”det goda livet” levas i staden eller staten enbart som fri och självreflekterande individ.¹⁷ Det goda är att vara en fri man, i ständig dialog med ett intellektuellt samtal om sanningen och dess värde.¹⁸ Den klassiska filosofin ligger som ett tjockt raster över västerlandets tanketradition, på gott och ont. Dåtidens intellektuella samtal lever delvis kvar i vårt samhälle på en mycket mer komplex nivå. Skolan har i århundraden definierat sig själv som en majoritetskultur, axlat det statliga uppdraget och agerat därefter för att upprätthålla den gemensamma västerländska enhetskulturen.¹⁹

Den moderna samhällliga tillvaron och människans villkor är komplexa och avancerade i jämförelse med det förenklade livet i *polis* för fåtalet privilegierade. Vad som kan uppfattas som allmänt gott, teoretiskt sett skiljer sig i praktiken från individ till individ och i teorin från en politisk ståndpunkt till en annan. Sanningen om det ”högsta goda” är en filosofisk fråga i första hand om *vad* detta ”högsta goda” är och i andra hand blir en sådan sociologisk fråga *varför* vi måste veta vad detta ”högsta goda” är i samfälligheten. På den politiska pragmatiska nivån borde då frågan bli, för det första att vilja ta reda på vad som är bäst för individen och samhället och sedan stifta lagar och förordningar i positivt syfte. För det andra, att inte köra över individen genom att övertyga henne, att individen själv får komma till tals i en öppen argumentation där individen inser och aktivt väljer för att sedan praktiskt tillämpa detta ”högsta goda” i samfälligheten, i sin vardag. Av historien kan vi ta lärdom av hur en stat väljer att tillämpa sin ståndpunkt. Det kan skilja sig avsevärt åt hur statsmakter

hemlighet och bildningens uppgift”, i antologin *Bildningens förvandlingar*, red. Bernt Gustafsson, (Uddevalla 2007), s. 47ff

¹⁷ Resonemangen från den tiden gäller delvis bara fria, välbärgade, intellektuella män, inte kvinnor barn och slavar. De filosofiska frågorna kan jämföras, men inte den verklighet i vilken dessa frågor och tankar föddes. På den tiden definierade man inte begreppet individ som vi gör idag. Individen var en del av samfälligheten på sätt och vis kvarstår den grundläggande principen i ett kollektivistiskt samhälle.

¹⁸ Platon, *Platon. Skrifter. Bok I*, övers. Jan Stolpe, (Malmö 2000). I Platons dialoger får vi bl. a. följa det intellektuella samtalet som då förs i Aten och kritiken mot de falska politiska system som driver Sokrates till döden. Det viktigaste är dock för den här uppsatsen den frihet- och rättighet som dessa dialoger förespråkar. En kritik förs mot det politiska systemet som styr medborgarnas liv utifrån skenbara sanningar. Avvägningen mellan den individuella friheten och den statliga skyldigheten är härfin hos Sokrates. Att kunna balansera dessa värden är en konststart av säregen börd. ”Faidon” och ”Gorgias” dialogerna behandlar just ofriheten och falskheten i det politiska spelet i dåtidens Aten. *Ibid.* s. 213ff, 307ff

¹⁹ Thavenius, Jan, ”De många kulturbegreppen”, s. 9ff i antologin, *Skolan och de kulturella förändringarna*, (Lund, 1999)

tillämpar sina ståndpunkter och konsekvenserna visar sig däri.²⁰

Skolan är ett statligt verktyg som förmedlar den västerländska traditionen vidare till eleverna och slår vakt om vilka värderingar, normer och kunskaper som är väsentliga.²¹ Skolan får uppdraget att utbilda elever som unga människor och blivande föräldrar, yrkesmänniskor och självständiga medborgare, för tillfället med majoritetens värderingar i en demokratisk anda.²² Att som medborgare handla och sträva efter rättvisa i samhällets alla möjliga och omöjliga konstellationer är önsketänkande men i verkligheten är det majoritetens principer som gäller och däri ligger problemet. I ett demokratiskt samhälle kan majoritetens uppfattningar om det ”högsta goda” bli en tvångströja för minoritetens önskemål och kulturella värderingar. Syftet med att skapa normer, till exempel de grundläggande mänskliga rättigheterna²³, är utgångspunkten för ett gott samhälle men de normerna och värderingarna blir i verkligheten svåra att efterleva. Det krävs, enligt Aristoteles tes, såväl av den enskilda individen som av hela samhällskroppen att aktivt sträva hela tiden, sträva varje dag livet ut efter att upprätthålla dessa värden.

Jag kommer nu i stora drag att lyfta fram den svenska skolans utformning utifrån ett kulturellt- och politiskt samhällsperspektiv för att sedan ta upp styrdokumentens målsättningar på lokal nivå och debatten som förs i dag i stora drag.

3.3 Den moderna enhetsskolans utveckling mot dagens skola

Skolan i allmänhet och grundskolan i synnerhet är en politisk organisation²⁴ som styrs av lagar och förordningar.²⁵ Den svenska skolan reformerades efter andra världskriget och en bit in på 1960-talet var den ännu i omvandling.²⁶ Skolan kan bildligt tecknas vara samhällets spegel som reflekterar de samhällseliga visioner liksom de jordnära, vardagsnära frågorna i tid och rum. Den svenska skolans utveckling styrs av de politiska idéerna eller ideologierna och det är de politiska ståndpunkterna som för tillfället råder som utvecklar

²⁰ Auktoritära, mer eller mindre totalitära regimer har lett till uppror mot auktoriteter som kyrkan, kungahuset och stat, till exempel under upplysningens genombrott. Med andra ord illegitim maktutövning skapar ett olyckligt tillstånd i samhället och en ohållbar styrning i förlängningen.

²¹ Lärarförbundet, *Lärarens handbok. Skolan, Läroplaner, Yrkesetiska principer. FN:s barnkonvention*, (Solna 2004), s. 11f

²² Thavenius, Jan, ”Bara i mellanrummet färdas vi- om bildning i vår tid”, s. 61-62, i antologin, *Skolan och de kulturella förändringarna*, (Lund, 1999)

²³ *Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter*, s. 13, <http://boes.org/un/sweun-b.html>, 2006-02-14

²⁴ Begreppet organisation härstammar från det grekiska ordet ´organo´ som sammanfattar just Aristoteles filosofi bl. a. hans logiska texter. Den har en vid betydelse och åsyftas på ett system, i det här fallet hans logiska verk. *Filosofin lexikonet*, red. Poul Lübeck, (Sthlm 1988), s. 409, 36-37. Se vidare i Liljequist verk, *Skola och samhällsutveckling*, som ger ordstammen även en pragmatisk betydelse, ett ”redskap” som har skapats för att uppnå vissa syften eller mål, s. 193.

²⁵ Erdis, Mare, *Juridik för pedagoger*, (Lund 2004), s. 17ff

dess innebörd och innehåll i en viss önskvärd riktning. Denna utveckling stegras i de olika läroplanerna, som reformerar skolan och styr den uppifrån som ett reglerat system, ”organon”, en organisation i statens tjänst. ”Skolutveckling betecknar en strävan att föra verksamheten framåt mot de av uppdragsgivarna ställda målen.”²⁷

Emellertid bör man skilja begreppen ”förändring” och ”utveckling” åt, i betydelse och innebörd. När jag talar om skolans utveckling menar jag en process som bör sättas i relation till människors avsikter och mål, som har ett positivt värde eller riktning. Begreppet förändring, däremot har ett högre filosofiskt värde såtillvida att det sker ett förlopp oavsett mänskliga avsikter. Med andra ord, kan vi påverka skolutvecklingen i en viss önskvärd riktning, men vi kan inte påverka de stora bakomliggande sammanhangen som leder till stora samhälleliga förändringar eller omvandlingar i naturen. Dessa förändringar sker oavsett om utfallet blir positivt eller negativt.

Kurt Liljeqvist har i sin bok, *Skola och samhällsutveckling* visat på den svenska skolans utveckling fram 2000-talet, bland annat genom en textanalys av läroplanerna, Lgr 62 till Lpo 94. Han hävdar att vid andra världskrigets slut stod Sverige såsom den övriga världen inför en rad svårlösta samhällsfrågor. Frågor som berörde alla samhällskrafter på flera nivåer. Det berörde landets inre omstruktureringar och samhällsmedborgarnas livsvillkor som nu stod inför ett förvandlingsskede eller paradigmskifte. Ännu bestod det landbyggds- och jordbruksförsörjda samhället delvis, men jordbruksamhället var tvunget att anpassa sig till ett modernt industri- och stadssamhälle. Övergången var oerhört problematisk och krävde nya sätt att organisera människornas tillvaro. Det förändrade såväl städernas topografi som kulturen i vid mening.²⁸ ”Redan i socialdemokratins första efterkrigsprogram fastlades att denna omvandling var möjlig endast om den skedde i ´samhällets´, dvs. statens, regi.”²⁹ Liljeqvist lägger tonvikten på den allmänna uppfattningen om samhällsbygget och visar på skolans roll i denna föreställningsvärld. Han hävdar, bland annat, att oavsett partitillhörighet rådde, för omväxlingens skull, politisk enighet kring Lgr 62. ”Skolans uppgift [var] att medverka till ökad demokrati, delaktighet och jämlikhet på samma sätt som det uppfattades som självklart att denna skola skulle ha staten som

²⁶ Liljeqvist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 12-13ff

²⁷ Liljeqvist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 46

²⁸ Thavenius, Jan, ”Bara i mellanrummet färdas vi- om bildning i vår tid”, i antologin, *Skolan och de kulturella förändringarna*, (Lund, 1999), s. 88ff. Jag använder begreppet kulltur i singular form och åsyftar på Thavenius definition, ”med andra ord en ideologisk skapelse som bör sätta sina spår i den sociala verkligheten.” S. 89. Kulturerna i pluralis åsyftar ”däremot ett mer renodlat empiriskt begrepp. Kulturerna existerar redan med sina normer och värderingar, sina sätt att beskriva verkligheten och ordna vardagen.” *Ibid.*

²⁹ Liljeqvist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 32

huvudman.”³⁰

Såsom Aristoteles definierar staten som den högsta samfälligheten bland samhällets övriga samfälligheter, det vill säga organisationer etc., kan det svenska välfärdsamhället enligt min mening definieras här. Ett mäktigt system växte fram som hade visioner om att nyttja alla samhällskrafter i en kollektiv anda, där ”alla arbetar för en” och ”en för alla”. Skolan var verktyget, som skulle forma och fostra den nya generationen i kollektivismens dygder. Den nya generationen skulle utgöra spjutspetsen i välfärdstatens tjänst. Det ”goda livet” skulle levas i det kollektiva genom välplanerade samhälleliga institutioner.³¹ Ett funktionalistiskt samhälle byggdes upp i vilket medborgaren skulle vara en fri individ, men hon måste anpassa sina önskemål och inse sina villkor i kollektivets anda, som ansågs bäst *för och av staten*.³² Det var arbetarrörelsens och socialdemokraternas övertygelse som banade väg för en stark statsmakt och en orubbligt offentligt sektor, som röjde vägen till att bygga upp ett demokratiskt välfärdssamhälle. I grundskolans reform knöts omfattande förhoppningar:

De värderingar som lyser igenom i dess första läroplan, Lgr 62, tecknar i stora drag den socialdemokratiska visionen av framtidens starka, rättvisa och solidariska samhälle, inte bara dess mål utan också vägen mot målet.³³

Läroplanen 62, kollektivet styr över individen

Lgr 62 vittnar om ett radikalt nytänkande jämförelsevis med det tidigare parallellskolsystemet och högre läroverken. De nya visionerna och jordnära frågorna var inte oproblematiske. Såsom i alla statliga system uppstår motsägelser, även här. Å ena sidan konstateras att den enskilda eleven skulle stå i centrum och att skolan skulle fostra

³⁰ Liljequist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 13

³¹ Helldin, Rolf, *Specialpedagogisk kunskap som ett Socialt problem*, (Sthlm 1997). Helldin hänvisar till Foucaults teorier om möjligheten för de människor som uppfattas av det styrande maktsystemet som avvikande. Han hävdar att dessa människor har föga möjligheter att existera på sina egna villkor i ett modernt samhälle. Enligt Foucault tvingar det moderna samhället sig på individen med hjälp av de dominerande gruppernas maktfullkomlighet. Den avvikande stängs ute från den kulturella gemenskapen. Vidare diskuterar Helldin i sin bok Nietzsches idéer om det kulturella arvets inverkan, vilket upplevs som ett kulturellt tvång av den enskilda individen. Det normativa samhället skapar människor som undertrycker viktiga dimensioner av sin sanna ”natur” för att bli normala, det vill säga att individen för en kamp med sig själv, där hon överge sig själv i viss mån för att passa in i gruppen. Farhad Jahanmahan skriver i sin magisteruppsats, ”Är barn med invandrabakgrund överrepresenterade i särskolan?” om hur invandrabarn kan hamna i särskolan och varför denna institution har inrättats av kommunerna. Han visar bland annat hur makt hela tiden är i förbund med vetenskapliga rön, med sanningen och hur dessa rön sedan utövas i praktiker i vetenskapens tjänst. Ingen är åskådare i ett samhälle, alla människor lyder under samma norm, men vissa är strategiskt bättre utrustade än andra, (utövar mer makt än andra i samhället). Farhad Jahanmahan, ”Är barn med invandrabakgrund överrepresenterad i särskolan?”, Södertörns högskola, 2006, s. 4ff

³² Liljequist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 32

eleven till en fri och självständig samhällsmedborgare, å andra sidan att skolan också hade till uppgift att anpassa skolarbetet till samhällsutvecklingen. Det innebar i praktiken ”att eleverna måste lära sig t.ex. noggrannhet, flit, uthållighet etc. dvs. bli i samhället och till arbetsmarknaden välanpassade medborgare.”³⁴ Det ”högsta goda” var den kollektiva normen och med det sikte formade skolan dygdiga ansvarsfulla medborgare, sorterade och omplacerade där de bäst fyllde en funktion i samhällets betongbygge där samhällets behov hade högsta prioritet, individens behov kom i skymundan, ett misstag som Aristoteles uppmanade sin samtids regenter att undvika. Statens uppgift var ju att hela tiden sträva efter balans mellan individens frihet och det kollektiva ansvaret, komma till insikt om det ömsesidiga införstådda handlandet. Med Ronny Ambjörnssons ord: ”tryggheten är viktig, men det är också friheten.”³⁵

1968 års studentrevolt var ett resultat av det så hårdstyrda systemtänkandet. Kollektivet dominerade över individen och den individuella friheten var minimal. Trots de hårda protesterna mot staten och kollektivismen, hävdar Liljequist att det inte förekommer spår av det vare sig i Lgr 69 eller Lgy 70. Den nya statlig och hierarkiska, centralstyrda skolsystemet bestod i drygt två decennier då ett nytt trendbrott tar vid, nu med en fördjupande syn på de demokratiska principerna³⁶ och 1960-talets radikaliserig av samhällsdebatten. Det är först i Lgr 80 som det kan skönjas en blygsam förflyttning av de kollektiva tankebanorna och en balans har eftersträvat. I Lgr 80 finns en strävan att balansera behovet av frihet mot behovet av samverkan och kravet på solidaritet med de utsatta.³⁷ Filosofiskt sett så är vi återigen i Aristoteles etisk- politiska normsystem där stat och medborgare, där individ och kollektiv hela tiden måste korrespondera med varandra för samexistensens skull och för att uppnå lyckan i tillvaron.³⁸ I den svåra avvägningen mellan individens trygghet och frihet ligger det politiska ansvarstagandet, med andra ord är det politikens konst eller sak i ett föränderligt samhälle att ständig förhandla om dessa värden.

Den socialdemokratiska modellens antites

Sveriges välfärdsstat under den så kallade ”socialdemokratiska modellen” var ett mäktigt byggnadsverk som vilade på den ekonomiska tillväxtens grund. Under 1960-70-talen hade

³³ Liljequist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 32

³⁴ Liljequist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 32-33

³⁵ Ambjörnsson, Ronny, ”En gång tänkte sossar framåt”, *Dagens Nyheter* 2/5 2007, s. 4-5

³⁶ Liljequist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 120ff

³⁷ Liljequist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 33f

³⁸ Aristoteles, *Politiken*, övers. Karin Blomqvist, (Sthlm 1993), bok I, Aristoteles, *Den Nikomachiska etiken*, övers. Mårten Ringbom, (Uddevalla, 1993), s. 20ff, 162-182

emellertid det arkitektoniska och funktionalistiska samhällsbygget nått oanade höjder: ”våning lades till våningar, system till system, under begrepp regionalpolitik, socialpolitik, bostadspolitik, utbildningspolitik etc.”³⁹ Men vid 1970-talets slut började antitesen, kritiken ta vid emot välfärdsystemet. Kritiken åsyftades till systemets byråkratiska stelhet som var svåra att anpassas till de förändrade yttre förhållandena. Det kollektiva tänkandet angreps från olika håll liksom skolan som bara tycktes vara en demokratisk vision. För skolans del angreps de ”administrativa/ekonomiska” regelsystemen samt skolans humanistiska och pedagogiska mål som inte verkställdes i praktiken på lokal nivå. Det var detta som resulterade till en ny läroplan, Lgr 80. Det blev en början till att släppa på de statliga ”tyglarna” för decentralisering, med ökad lokal frihet, ”särskilda satsningar på elever med svårigheter, samt med betoning på skolans pedagogiska mål.”⁴⁰

På lokal nivå, krävde de borgerliga myndigheterna att åtgärdsprogrammen skulle följas upp och dokumentera elevers utveckling utifrån individens självsyn på sitt kunskapande. En viktig punkt var i denna läroplan att pedagogen nu skulle utgå från varje elevs starkaste sidor. I synnerhet vad det gällde svaga elever eller elever med skolsvårigheter skulle ett individuellt åtgärdsprogram utarbetas och följas upp. Syftet var att specialpedagogens arbete med elevens utveckling skulle ske på ett sådant sätt att elevens självuppfattning och självförtroende stärktes.⁴¹ Det hermeneutiska synsättet tar vid i Lgr 80, där det pedagogiskt betecknas vara ett genomslag av debatten som hade förts i Sverige allt sedan 1968. Det kritiska och emancipatoriska kunskapsintresset är nog det mest radikala i denna läroplan. Kunskapen ses som något föränderligt och frågan om vad sanning är, är mer svårbegripligt. Dess djupaste syfte och brottet mot traditionen är att se lärande som en långsiktig förändring och inte bara som en kortsiktig utveckling. Med andra ord försköts, enligt min mening, samhällsperspektivets syfte från att ha fokus på att utbilda formbara medborgare i statens tjänst till att se utbildningen som en förutsättning för individens bildning.

Nutidsdebatten

Knappt tio år senare blåser nya vindar i skolans värld och en syntes tycks nu betecknas. Lpo 94 avspeglar en ny samhällssyn där staten och marknadens roll styr samhällsutvecklingen med nyttoaspekten på agendan.⁴² Liljequist får här nedan teckna

³⁹ Liljequist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 14

⁴⁰ Liljequist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 15

⁴¹ Persson, Bengt, ”Specialpedagogik och dokumentation i en skola för alla. En fråga om likvärdighet, rättvisa eller rättigheter?”, s. 98 i tidskriften *Utbildning & Demokrati* 2004, vol. 13, nr. 2, s. 97-113

⁴² Liljequist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 10

vidare bilden av det svenska skolsystemet:

Det svenska skolsystemet har regelmässig visat ambivalens mellan den tekniska manipulativa förklaringskolan och den hermeneutiska förståelsesyner. Det förra synsättet har lyst igenom i regel-, dimensionerings- och utvärderingssystemet som bevakat skolans socialiserande rolluppgift i det funktionalistiska industri- och servicesamhället. Också kunskaps- och människosynen föll i 1960-talets läroplan. /Anlagstester, graderade betyg, olika specialinsatser för att korrigera elever med avvikande beteende och en långt driven uppdelning av grundskolans sista årskurs skulle kunna medverka till att styra/manipulera så att eleverna efter vars och ens kompetens hamnade på rätt plats i samhället.⁴³

Som vi ser, även om den obligatoriska skolan i välfärsstatens tjänst, teoretiskt sett har/hade som uppdrag och målsättning att alla elever skulle ha lika rätt till utbildning och att villkoren i skolan skulle vara lika för alla, så i praktiken blev verkligheten en annan. Målet var att eleverna av pedagogerna skulle betraktas som likvärdiga oavsett begåvning, anlag och intressen. Enligt min mening, i verkligheten var det den hegemoniska synen som var den rådande och fortfarande är i viss mån. Det är den som styr i ”gråzonens värld”, dvs. då individen inte kan uppfylla normen uppfattas hon ur ett samhällsperspektiv som bristfällig, som någon som bör rättas till eller omdefinieras.

Skolan har, anser jag, hela tiden varit och är i omvandling och styrs ovanifrån. Varje ny regering som för tillfället förfogar över den statliga makten innebär omvandling och förändring. Skolan har svårt att leva upp till idealen som Lpo 94, förespråkar, det vill säga att det är problematiskt att åstadkomma balans mellan individens behov och kollektivets. Till exempel förutsätter inkluderande undervisning att den enskilda eleven ska kunna förverkliga sig själv utifrån en hermeneutisk utgångspunkt dvs. att individen själv får möjligheten i skolan att välja och reflektera över sitt kunskapsinnehåll. Detta skall ske i demokratisk anda inom ramen för en social gemenskap som är förpliktigande alla.⁴⁴ Nedskärningar under 1990-talet har drabbat de som mest hade behövt hjälp. Enligt Tidemans⁴⁵ och Haugs⁴⁶ analyser av de rådande förhållandena på fältet under det senaste decenniet har två av tre specialpedagoger fått lämna skolan på grund av ekonomiska skäl. Svaga elever har fått handikappstämpel och antalet elever i särskolan har ökat med nästan

⁴³ Liljequist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 44

⁴⁴ Lärarförbundet, *Lärarens handbok. Skolan, Läroplaner, Yrkesetiska principer. FN:s barnkonvention*, (Solna 2004), s. 9ff

⁴⁵ Tideman, Magnus, ”DN DEBATT: ’Svaga elever får handikappstämpel’. Ny forskningsrapport: Barn utan utvecklingsstörning tvingas in i särskolan av ekonomiska skäl.”, *Dagens Nyheter* 12/6, 1998

⁴⁶ Egelund, Niels; Haug Peder; Petersson Bengt: ”Inkluderande pedagogik i skandinaviskt perspektiv” Recenserad av Uno Källtén. *Lärarnas tidning*, 19/3 2007

trettiofem procent.⁴⁷ Enligt Tidemans forskning pekar skolans utveckling i två riktningar, dels mot ökat privatansvar, dels mot ökad nationell styrning och betoning av likvärdiga resurser.⁴⁸ Den obligatoriska grundskolans läroplan är nu under utredning och inom kort kommer en ny läroplan att anlända.⁴⁹

3.4 Gråzonens barn, teoretiska aspekter kring elever med skolsvårigheter

Peder Haug analyserar organiseringen kring specialundervisningen i förhållande till social rättvisa, integrering och differentiering i dagens skola.⁵⁰ Utifrån likvärdighetsbegreppet och den demokratiska grunden⁵¹ kan vi se att den senaste grundskolans läroplansförordningar och visioner, förskjuts i praktiken. Haug ställer sig kritisk till specialundervisningen och menar att de elever som en gång fått lämna sin grupp har föga möjligheter att återvända och

⁴⁷ Tideman, Magnus, "DN DEBATT: 'Svaga elever får handikappstämpel'. Ny forskningsrapport: Barn utan utvecklingsstörning tvingas in i särskolan av ekonomiska skäl.", *Dagens Nyheter* 12/6 1998, <http://www.btj.se>
Tideman Magnus, "En skola för alla?" recenserar Magnus Tidemans avhandling av KG, *Intra* häfte 1 1999, s. 15. Magnus, Tideman, "Framtidens handikappspolitik. Går det upp eller ner eller fram eller står vi alldeles still?" *Intra* 2001 häfte 1 s. 8-10. Tideman i denna artikel ställer sig förundrad om hur framtiden lär bli för bl. a. människor med funktionshinder. Han beskriver skolans ekonomiska ambivalenta förhållande till de statliga bidragen. Statsbidrag kan bara ges under särskilda villkor, vilket i det svåra ekonomiska läge har tvingat fram etiketteringar som ett argument för att skolorna ska kunna få statligt anslag. Se vidare i Britta Liljegrens bok, *Elever i svårigheter. Familjen och skolan i samspel*, (Lund 2000). Hon visar i sin bok på svårigheterna med att stämpla avvikande beteende, som t.ex. bokstavskombination AD/HD, s. 30. Enligt hennes resonemang saknas det tillräckliga medicinska grunder att kunna definiera sociala beteenden som en sjukdom, s. 31. Men i många skolor ute på fältet ses en diagnos vara lika med ekonomiskt stöd. Liljegrens utgångspunkt är förebyggande.

⁴⁸ Magnus, Tideman, "Framtidens handikappspolitik", *Intra* 2001 häfte 1 s. 8-10, s. 10

⁴⁹ I *Dagens Nyheter* debatt den 20/3 2007, skriver Lars Leijonborg och Jan Björklund följande: "Vi satsar 3, 5 miljarder på högre lärarkompetens", men redaktören på *Lärarnas tidning* lyfter fram en mer negativ bild av de nya satsningarna, och förändringarna inom skolan ses som kortsiktiga vilket i praktiken innebär att hela verksamheten läggs om. Lärarna finner de förnyade förslagen, uppdragsförordningarna som besvärliga eftersom det krävs tid att sätta sig in i vad det nya innebär i detalj på alla olika nivåer:

"Den nya regeringen har rivstartat med en lång rad förslag och satt i gång flera utredningar om skolan./---/ Det gäller till exempel skollagen, lärarutbildningen, auktorisationen av lärare och betyg. Dessa frågor har dessutom beröringspunkter som påverkar varandra. Särskild skollagen berör i stort sett varje fråga inom skolområdet." Svensson, Sten, "Alla dessa skolutspel", *Lärarnas tidning*, nr. 4, 2/3 2007 årg. 18, s. 3 Fredrik Reinfeldt och Sven Togelfors presenterade den 17/7 2006 sitt program om skolans framtida utveckling under rubriken, "Utbilda fler speciallärare för de svagaste eleverna". Debatten belyser de rådande förhållande i dagen skolor. Huvudargumenten handlar om att läs- och skrivkunskigheten har försämrats under de senaste tio åren. Klyftan tycks vara enorm mellan de hög- och lågpresterade elever och detta är ett uppenbart problem i dagens mångkulturella samhälle:

"Därför behövs en ny satsning på att utbilda speciallärare som på ett tidigt stadium kan förhindra att vissa barn hamnar på efterkälken vad gäller läsförmåga/---/. Allvarligt är också att skolan tappar i förmåga att kompensera elever för social bakgrund. I stället tenderar alltmer föräldrars utbildningsnivå och utanförskap att överföras på barnet." Reinfeldt, Fredrik, Togelfors, Sven, "Utbilda fler speciallärare för de svagaste eleverna", *Dagens Nyheter* 17/7 2006, s. 4

⁵⁰ Egelund, Niels; Haug, Peder; Petersson, Bengt: "Inkluderande pedagogik i skandinaviskt perspektiv" Recenserad av Uno Källtén. *Lärarnas tidning*, 19/3 2007, <http://www.lararnastidning.se>

⁵¹ Haug, Peder, *Pedagogiskt dilemma. Specialundervisning*, (Spånga 1998), s. 18. "En demokratiskt grund betyder att alla grupper av befolkningen går i samma skola och förhandlar om det som ska ske där. Detta minskar avståndet mellan människor, och mellan olika grupper av människor, och underlättar en friare samvaro mellan människorna. Dessutom skapas ömsesidiga intressen och förtroende, vilket bidrar till en balans som är en förutsättning för att trygga bästa möjliga samhälle." *Ibid.*

få en legitim roll i den.⁵² Han diskuterar svårigheterna som finns kring elever med särskilda behov och pekar vidare på att de teoretiska aspekterna att hantera dessa elevers problem på ett bra sätt, idén om att hjälpa den enskilda eleven utifrån dennes förutsättningar och det som sker när idén iscensätts i praktiken är problematiska. Diskrepansen är stor mellan idé och visionen, hur det bör göras och verkligheten samt vad som görs för att hjälpa den enskilda, med andra ord hur skolans yrkesmän iscensätter idén i en praktisk handling.

När undersökningar kommer till tals om elever med skolsvårigheter tar expertisen vid och undersöker vad som är lämpligast i det enskilda fallet. Den enskilda eleven blir föremål för de sakkunnigas diagnostisering av elevens behov. Haug hävdar vidare, i likhet med Britta Liljegren, att denna process oftast sker tekniskt och leder/kan leda till negativ exkludering istället för positiv särbehandling. Man glömmer oftast bort eller undviker att lyfta fram det faktum att undersökningar implicerar klara värdegrundade ställningstaganden.⁵³ I förlängningen har specialundervisningen intagit en vetenskaplig positivistisk aspekt där subjektet oftast blir ett fenomen, ett fall eller ett objekt. Syftet med specialpedagogik betecknar Haug vidare:

/Ä/r att ge individuell kompensatorisk behandling, så att det enskilda barnet i största möjliga mån kan anpassa sig till skolan och samhället. Om barnet tas ur skolan eller klassen är målet ofta att barnet ska tillbaka dit och fungera på jämbördlig grund med de andra barnen.⁵⁴

Problemet är att utfallet i praktiken blir ett annat, även om specialundervisningens syfte från början är för den enskilda elevens bästa. I synnerhet när medicinsk expertis tar vid och definierar den enskildes beteende kan det lilla problemet växa, såsom Liljegren hävdar här:

En psykiatrisk etikett sätts av läkare med hög status och 'vetenskaplig' makt i samhället. Omgivning blir förvirrad, vet inte vad 'vanligt folk' får och kan göra och börja ofta särbehandla den etiketterade individen på ett mer utpräglat sätt än tidigare. Individen införlivar etiketten i sin egen självuppfattning och betar sig alltmer som en 'sjuk' eller 'störd' person, varvid diagnosen och behovet av särbehandling bekräftas allt mer i en ond spiral. Till slut tolkas även mycket normala beteendesekvenser som del av 'sjukdom'.⁵⁵

Allmänt sett, ligger det i människans natur att vilja veta och förstå både sig själv och sin omgivning. På så sätt skapas och upprätthålls identiteter i samhället. När de sociala koderna

⁵² Haug, Peder, *Pedagogiskt dilemma. Specialundervisning*, (Spånga 1998), s. 20ff

⁵³ Liljegrens, Britta, *Elever i svårigheter. Familjen och skolan i samspel*, (Lund 2000), s. 30ff

⁵⁴ Haug, Peder, *Pedagogiskt dilemma. Specialundervisning*, (Spånga 1998), s. 21

inte fungerar, måste problemet definieras. Till exempel om en elev betar sig på ett opassande sätt vill omgivningen veta vad det beror på för att lättare kunna förhålla sig till vederbörande. Många marginaliserade grupper har revolterat mot teoretikernas identitetskapande och stereotypa beskrivningar av människornas beteende.⁵⁶ Robert McRuer kritiserar i sin bok det västerländska sättet att definiera individer, grupper, kulturer etc. Han menar att i historien har vissa individer tillskrivits ett handikapp, vissa grupper en marginaliserad roll och vissa kulturer en underordnad roll i förhållande till den västerländska. *Crip theory* är en kritik som vänder sig mot alla samhällseliga värderingar om personer med funktionshinder eller handikapp, om grupper och kulturer som stämplas på ett nedvärderande sätt i samhället. Dessa grupper eller kulturer uppfattas vara mindre relevanta och blir på så sätt marginaliserade. Några av de generella ståndpunkterna i *Crip theory* är att forskare bejaktar varje strävan att stärka självbilder inom alla delar av handikappsrörelsen. Samtidig gör teoretiker inom *crip theory* motstånd mot varje form av identifikation som sätter gränser och upprätthåller hierarkier genom att beskriva vissa sätt att vara och tänka som marginaliserar individen och grupper.⁵⁷

4. Syfte och frågeställningar

Syftet är dels att utifrån teoretiska forskningsansatser beröra medborgarens roll i samhället under olika perioder och skolans roll däri, dels att fördjupa bilden av elever i skolvårigheter, ”gråzonens barn” i den svenska grundskolan år F-5. Detta skall genomföras genom att teckna en bild av de olika synsätten och valmöjligheter som står till buds för elever med koncentrationsvårigheter och sociala svårigheter i skolan. Därtill kommer jag att analysera de olika synsätt med utgångspunkt i en öppen förståelse av kultur- och samhällsvetenskapligt perspektiv. Syftet är också att bidra till den teoretiska och metodiska diskussionen om normhybris. Med begreppet normhybris åsyftas här en auktoritär samhällssyn och bristande ledarskapsförmåga. Följande frågeställningar sammanfattar min övergripande ansats:

⁵⁵ Liljegren, Britta, *Elever i svårigheter. Familjen och skolan i samspel*, (Lund 2000), s. 31

⁵⁶ Robert, McRuer, ”Historia är full av återtagna ord och revolterande identiteter. Funktionshinder är ett ytterligare fenomen som nu står på tur. Robert McRuer presenterar *crip theory*.” *Arena*, 6/11 2005,

⁵⁷ McRuer, Robert, *Crip theory. Cultural signs of queerness and disability*, (New York 2006), passim. Utifrån den empiriska undersökning, som kommer att utvecklas senare i uppsatsen, tycks det mig följaktligen att denna teoretiska ståndpunkt speglar samhällssynen på ett konkret sätt i skolan. Där den som faller inom normen har huvudrollen och rätten till definitionen, om det rätta och det sköna och det sanna, medan den som inte fyller vissa normativa kriterier anses vara avvikande, tillskrivs birollen. Med andra ord det auktoritära skolsystemet strävar hela tiden efter att tillrättavisa och åtgärda det bristfälliga.

1. På vilket sätt har staten organiserat medborgarnas tillvaro i staden i samhällen under olika perioder och hur förändras bilden av skolans roll däri?
2. Hur förändras bilden av en elev med koncentrationsvårigheter och sociala svårigheter i en svensk skola om vi närmar oss frågan utifrån ett öppet kultur- och samhällsperspektiv?
3. Vad händer med elever som inte når upp till skolans idé?
4. Hur tolkar, upplever och bemöter några av skolans yrkesmän de elever som inte når kunskapsmålen i Sverige idag, sett utifrån de fallstudier som presenteras i denna uppsats?

5. Metod och tillvägagångssätt

Den studie jag genomfört är kvalitativ och använder sig av den kvalitativa forskningsintervjun som metod. Den söker förstå världen ur de intervjuades synvinkel. Materialet har insamlats genom intervjuer med såväl pedagoger, elever som föräldrar och deltagande observationer i olika skolmiljöer, samt teoretiska forskningsansatser som tolkas. Observationerna har utgjort grunden för utförandet av intervjuerna. Fenomenet som studeras här är elever med koncentrationssvårigheter och sociala svårigheter i grupp i de lägre årskurserna, till och med årskurs fem. Undersökningen är fenomenografisk såtillvida att den strävar efter att få insikt i den verklighet elever lever i i sin skolsituation. Den fenomenografiska ansatsen har som syfte att få fram de tankegångar människor kan ha om ett fenomen. Intervjuer är särskilt användbara inom fenomenologisk metod därför att via det insamlade materialet kan forskaren teckna en bild och förmedla en insiktsfull slutsats om hur de intervjuade ställer sig till sin omvärld.⁵⁸

För det första rekonstrueras denna studie utifrån djupintervjuer där kunskap byggs upp genom samspel mellan två individer som samtalar om ett fenomen av gemensamt intresse. För det andra åligger det uppsatsförfattaren att sedan utveckla innebörden av människors erfarenheter och frilägga deras livsvärld, inledningsvis utan de vetenskapliga förklaringarna.⁵⁹ Det vill säga återge meningen i de intervjuades olika sakuppfattningar om fenomenet i sin helhet utan att lägga till eller dra ifrån. Men det är genom de vetenskapliga ansatser som undersökningen får ett analytiskt perspektiv och en vidare allmän förståelse för det studerade fenomenet.

Utifrån en hermeneutisktansats, det vill säga det individuella perspektivet, vill jag söka förstå det fenomen jag studerar utifrån sin kontext, tolka det via en narrativ läsning och förhoppningsvis se det i ett nytt ljus. Hans- Georg Gadamers hermeneutiska ståndpunkt, är

⁵⁸ Larsson, Staffan, *Kvalitativ analys- exemplet fenomenografi*, (Lund 1986), s. 26ff

⁵⁹ Kvale, Steinar, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, (Lund 1997), s. 9

att all förståelse är beroende av sin kontext och kontextens horisontsammansmältningar.⁶⁰ Forskaren är inget objekt i den hermeneutiska ansatsen, utan han/hon kan inte vara annat än ett subjekt som måste bli införstått med det fenomen vederbörande tolkar och dess villkor. Forskaren och fenomenet sammansmälter glimtvis. Med horisontsammansmältning menar Gadamer att forskaren ska möta fenomenet utifrån den knutna historiciteten. Med andra ord i den hermeneutiska traditionen förstås verkligheten som historiskt betingad, vilket med nödvändighet kräver att den tolkas utifrån sitt historiska sammanhang.⁶¹

Föreliggande arbetes utveckling kan bildligt tecknas som en resa genom ett okänt landskap. Här är det den nyfikna intervjuaren/resenären som vandrar genom det till synes främmande landskapet och inleder samtal med mötande personer på vägen. Till en början strävar resenären fritt omkring, förundrad, med eller utan karta i okänt territorium.⁶² Kartan har här ett symboliskt värde och kan tolkas som de teoretiska verktyg som finns för handen inom skolans värld. Möjligheten är dock inte utesluten att resenären redan på förhand söker upp specifika sevärdheter eller platser genom att följa en metod. Det är det som åsyftas med begreppet förkunskaper i ämnet, i det här fallet inom pedagogik/specialpedagogik etc. Begreppet metod används i uppsatsen i sin ursprungliga betydelse, och står för en möjlig väg att nå målet. Intervjuaren/resenären vandrar runt i omgivningarna, samtalar med den lokala befolkningen och samlar in data om till exempel landskapens historia eller skolans uppdrag. Vederbörande skapar sig en bild av det lästa, hörda och sedda. Denna bild beskrivs sedan kvalitativt och rekonstrueras för att återges när resenären återvänder hem och har nått sitt mål.

Uppsatsen är hermeneutisk i sin grundläggande karaktär och tecknar bl. a. intervjuarens erfarenheter i sin resa genom AUO1- AUO3⁶³. Mina empiriska observationer och intervjuer har varsamt hanterats såsom Kvale hävdar: ”De möjliga innebörderna av de ursprungliga berättelserna skiljs ut och utvecklas genom resenärens tolkningar; berättelserna formas om till nya berättelser som övertygar genom sin estetiska form och får giltighet genom att inverka på lyssnarna.”⁶⁴ På liknade sätt bör föreliggande arbetes utveckling betraktas från en idé till ett försök till en rekonstruerad och nedtecknad helhetsbild. ”I en ’hermeneutisk spiral’ växer förståelsen fram etappvis/---/, som när man genom att lägga bit till bit i ett

⁶⁰ Gadamer, Hans, Georg, *Sanning och Metod*, övers. Arne Melberg, (Uddevalla 1997), s. 137-55

⁶¹ Gadamer, Hans, Georg, *Sanning och Metod*, övers. Arne Melberg, (Uddevalla 1997), s. 137-55. Se vidare i Kurt Liljequists verk, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 40, samt Kvale, Steinar, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, (Lund 1997), s. 49-54

⁶² Kvale, Steinar, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, (Lund 1997), s. 9f, kap. 5

⁶³ Allmänt utbildningsområde, AUO1- AUO3 betecknar den pedagogiska utbildningen som kan studeras på Södertörns högskola, numera figurerar också beteckning ”Utbildningsvetenskap” som åsyftar det samma.

pussel efter hand börja skymta en helhet.”⁶⁵

5.1 Intervjuer och empirisk datainsamling

Det empiriska materialet till föreliggande arbete är hämtat från de olika fältstudier jag har genomfört under mina praktikperioder. Det grundar sig på sex skolor och en förskola, men det är i huvudsak bara tre skolor som jag kommer att ta upp här.⁶⁶ Geografiskt är två av dessa skolor och förskolan belägna söder om södra stor- Stockholm. Kommunen består av relativt välbärgade föräldrar och ger en till synes homogen bild av individer i en monokulturell miljö. Likväl ekonomiskt som politiskt styrs kommunen av en borgerlig majoritet, vilket färgar av sig på skolornas kultur som ibland tar sig i uttryck i en företagsmentalitet.⁶⁷ De flesta eleverna i dessa skolor bor i privathus och/eller i villor och har oftast föräldrar som äger varsin bil. Diskussionen i klassrummet och utanför den präglas av ekonomiska fakta och materiella ting, såsom det senaste dataspelet, bilen eller den senaste resan. Att jag valde dessa skolor föreföll naturligt eftersom specialpedagogerna, pedagogerna, elever och föräldrarna redan hade kännedom om mig som person och därför var villiga att ställa upp, låta sig intervjuas och samarbeta.

De klasser jag har studerat i de redan presenterade skolorna är en årskurs fem på tjugotre elever, en specialklass med blandade åldrar, tvåor och treor, på sex elever samt en förskoleklass, sexårsgrupp på 21 barn. Dessutom har jag undervisat i en av dessa ovannämnda skolor i åtta veckor i en nionde klass och i en åttonde klass. Jag har följt specialklassen, specialläraren och ett antal lärare i deras dagliga arbete, observerat och studerat elever i olika situationer i storgrupp och i specialklass, undervisat och genomfört tester, rättat prov och samtalat med vissa elever i grupp och enskilt. Observationer har skett kring den övergripande frågan; hur agerar elever med skolsvårigheter och sociala svårigheter och på vilket sätt reagerar lärare för att fånga dessa elevers uppmärksamhet?

Denna fråga har varit utgångspunkten under den första terminen av min lärarutbildning då

⁶⁴ Kvale, Steinar, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, (Lund 1997), s. 12

⁶⁵ Liljequist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 40

⁶⁶ Jag har valt att begränsa mitt arbete till att bara ta upp tre skolor av den enkla orsaken att materialet från dessa skolor är tillräckligt för att genomföra C-uppsatsen. Jag har även genomfört många fler intervjuer än de som kommer att tas upp i denna uppsats. Av samma anledning sorterar jag bort fyra intervjuer av dem.

⁶⁷ När jag föreläste och genomförde prov i religionskunskap i klass nio präglades elevernas tankesätt av medvetenhet kring materiell medvetenhet och ekonomiskt värde. Inte en enda elev ansåg att kunskap är makt. Ännu tydligare blev det då jag talade om detta för min handledare. Han försökte då som en återkoppling rita en pyramid på tavlan, där eleverna skulle svara på frågan över vilka grupper/människor utövade makt i vårt samhälle idag i en jämförelse med det medeltida samhället och det indiska kast samhället? Eleverna svarade med att i pyramidens topp stod ”egenföretagare och de som hade mycket pengar”. På andra plats kom Reinfeldt och på tredje plats kungen och de övriga politikerna.

jag intog en observerande roll där jag antecknade vad som hände i och utanför klassen. För det mesta förde jag ett öppet samtal med såväl eleverna som med skolans yrkesmän. Under den verksamhetsförlagda utbildningen, vecka 50-2006 och vecka 2- 2007 observerade jag i en liten klass på sex barn. Jag intervjuade då skolans specialpedagog och gruppens mentor samt stödläraren, var för sig i cirka en timme. Det var först nu som jag började med djupintervjuerna. Dessa anteckningar sorterade jag efter varje möte i kronologisk ordning och arkiverade. Syftet med fältstudierna och observationerna har varit att förstå de olika skolornas pedagogiska synsätt. Dessa anteckningar har hjälpt mig att få en fördjupad helhetsbild inför själva undersökningen. Undersökningen bygger i första hand på djupintervjuerna. Emellertid är det lätt som intervjuare att påverka intervjupersonens svar, genom att uttrycka sina förväntningar och värderingar i frågorna. Jag har strävat efter att undvika detta genom att använda öppna frågeområden och inte färdigformulerade frågor.

Jag har bland annat intervjuat en speciallärare och en specialpedagog på deras arbetsplats var för sig i cirka en timme.⁶⁸ Båda hade över tjugo års yrkeserfarenhet och för tillfället arbetade de med den lilla klassen på sex elever, där alla var pojkar. Specialpedagogen axlade det övergripande ansvaret i den kommunen och ansvarade för eventuella tester och placeringar av elever vid och mellan övergångarna, det vill säga från förskolan till skolan, från stor grupp till liten grupp. Specialläraren i sin tur var ansvarig för mentorskapet i den lilla gruppen på sex elever.

Den tredje skolan, som kommer att tas upp i uppsatsen, är belägen i Stockholms innerstad. Den sistnämnda skolan har jag haft kontakt med i cirka femton år. Denna skola valde jag för att säkra graden av diskretion i min forskning.⁶⁹ I denna skola utförde jag två intervjuer med två barn och deras föräldrar. Mitt syfte här har varit att skydda de elever som har intervjuats, eftersom jag anser att det inte är tillräckligt som bevis att få ett barns godkännande till en intervju även om jag har fått också deras föräldrars godkännande. Barnen är omyndiga och därmed oförmögna att överblicka eventuella konsekvenserna över sitt uttalande. Att ha skolsvårigheter är trots allt en känslig fråga för den berörda individen. Eftersom jag här intervjuar elever är det viktig för mig att dessa elever inte kan spåras. Det finns många innerstadsskolor, vilket gör att det blir tryggare för de individer som detta berör.⁷⁰ Politiskt och ekonomiskt präglas denna innerstadsskola av socialistisk majoritet.⁷¹

⁶⁸ Dessa intervjuer ägde rum den 12/1 2007.

⁶⁹ Kvale, Steinar, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, (Lund 1997), s. 109f

⁷⁰ Vetenskapsrådet, *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*, <http://www.vr.se>

Skolan har en pluralistiskt synsätt och är en förhållandevis heterogen miljö som består av föräldrar som både är låg- och höginkomsttagare, där många av eleverna har annan etnisk bakgrund än svensk. Till skillnad från de andra två skolorna kännetecknas den sistnämnda skolan av en bildningskultur med internationella kontakter. Med bildningskultur menar jag att såväl lärare som elever och föräldrar resonerar kring utbildning och vikten av att arbeta internationellt genom att ha kontakter med andra skolor inte bara inom Europa, utan också med utvecklingsländerna i exempelvis Afrika. Lärare och engagerade föräldrar poängterar vikten av att tillskansa sig kunskaper och förhåller sig till lärande som en livslång process.⁷² I denna skola är kunskap lika med makt, till skillnad från de två förstnämnda skolorna där pengar verkar anses vara det som både styr samhället och som är lika med makt.

I denna skola har jag intervjuat en elev som för närvarande går i tredje klass och dennes förälder samt en lärare som har arbetat (och fortfarande arbetar) där i cirka tjugo år.⁷³ Både den verksamma läraren från samma skola och eleven med sina föräldrar har jag intervjuat hemma hos mig. Jag har även intervjuat en förälder till en gymnasieelev som numera går i en friskola i Stockholm innerstad.⁷⁴ Dessutom har denna elev som här får namnet Clara gått grundskolans tre första år i innerstadsskolan. Trots att Clara numera är en gymnasieelev så fokuseras intervjun på hennes tidigare skolår. Avslutningsvis har Claras intervju ett vidare syfte att rama in uppsatsen och pekar mot en vidare forskning på området inom skolans värld. Med andra ord har berättelsen om Zoy och Clara tilldelas ett kultur- och samhällsperspektiv på en djupare nivå och har ett mer allmänt syfte. Intervjuerna tolkas narrativt. Med begreppet narrativ menar jag att genom ett personligt förhållande till kunskapen om dessa elevers utgångspunkt, allmänt orientera mig om deras problem och skapa mig överblick och sammanhang på en djupare plan. Att studera ett fenomen narrativt innebär att ha förmåga att tolka och fela ett omdöme, till skillnad från att återge faktakunskaper som är begränsade. För övrigt kan undersökningen förstås som en bildningsprocess där själva processen är minst lika viktig som resultaten.⁷⁵

⁷¹ Liljequist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 13-14, 43ff. Jag utgår ifrån Liljeqvists uppdelning och uppfattningar om de olika skolsystem som har vuxit fram successivt efter andra världskriget och kan ses ha en vidare idéförä i 1800-tals ideologiska rön av de olika politiska system som då växte fram. Den socialistiska emancipatoriska skolan förknippar Liljequist med en progressiv socialism. Det individinriktade skolsystemet eller förståelsen har mycket gemensamt med de borgerliga och liberala värderingarna. Detta enligt mina observationer ute på fältet finns delvis kvar i dagens skolvärld. Beroende på den sammansatta gruppens idéologiska utgångspunkter präglas organisationens värdegrund och elevernas kultur- och samhällsyn.

⁷² Thavenius, Jan, m.fl., *Skolan och de kulturella förändringarna*, (Lund 1999), s. 61-62

⁷³ Intervjun med eleven i tredje klass ägde rum den 19/3 och med elevens förälder den 20/3 2007 i cirka en timme. Den verksamma läraren intervjuade jag den 13/1 2007 också i cirka en timme.

⁷⁴ Denna intervju ägde rum den 1/4 2007.

⁷⁵ Gustafsson, Bernt, red. *Bildningens förvandlingar*, (Uddevalla 2007), s. 8

Djupintervjuerna började först våren, 2007. Intervjuerna genomfördes metodiskt utifrån Kvaless synsätt och söker ”kvalitativt värde”⁷⁶. De har utförts på så sätt att intervjuaren inleder intervjun med att ställa en öppningsfråga, områdesfråga där den intervjuade sedan tar vid och utvecklar sin syn på sitt arbete med elever med koncentrationsvårigheter och sociala svårigheter. Det har varit eftersträvansvärt att tilldela den intervjuande en aktiv roll. Den intervjuade berättar och intervjuaren intar en mer eller mindre passiv roll, lyssnar och återger i sina anteckningar det uttalandet med stor precision. Jag tecknade ner den bild intervjuaren beskrev av fenomenet elever med koncentrationssvårigheter och sociala svårigheter. Intervjuerna med föräldrarna och elever har utformats på liknade sätt men där öppningsfrågan har den omvända betydelsen. Föräldrarna berättar om sina erfarenheter av skolans uppdrag att undervisa och lära elever att ”kunskapa”, medan eleverna berättar om sina skolerfarenheter t.ex. vad de tyckte det var bra/dåligt i den ordinarie klassen respektive specialklassen.

5.2 Avgränsning och definition

När jag talar om elever med koncentrationsvårigheter och sociala svårigheter avser jag inte elever med fysiska funktionshinder eller elever som går under begreppet förståndshandikappade. Givetvis berörs även dessa elever av begreppet elever i behov av särskilt stöd, men jag valde att avgränsa uppsatsen så att den blir hanterbar. Av samma anledning tar jag inte heller upp särskolan som fenomen och dessa barns dilemman. Inte för att jag finner detta organisationsområde som mindre angeläget, utan snarare i högsta grad relevant för kulturella och samhälleliga värden i frågan om normalitet/avvikelse, inkludering och exkludering.⁷⁷

⁷⁶ Kvale, Steinar, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, s. 15ff. Kvale visar i sin bok att ”forskningsintervjun är inte bara en ny metod, som ger kvalitativa texter i stället för kvantitativa data, utan speglar alternativa föreställningar om vad som ska vara föremål för samhällsvetenskaplig forskning.” s. 17. I denna uppsats besvaras inte bara frågor som har formulerats och ställts av en expert inom specialpedagogik eller skolan som organisation, utan denna uppsats uttrycker i en dialog en egen uppfattning om sin livsvärld. Med andra ord genom att hantera intervjun med känsla för närheten till den intervjuandes livsvärld kan uppsatsen ge kunskaper som sedan kan användas i positiv mening för att kanske förbättra människornas villkor, *Ibid.* s. 18.

⁷⁷ Tideman, Magnus, ”Gemensam eller särskild organisation? –Om organisationsval och dess konsekvenser för tolkning av handikappideologiska begrepp”, *Socialvetenskapliga tidskrift* 1999, häfte 1, s. 43-59. Tideman, Magnus, ”Framtidens Handikappolitik. ”Går det upp eller ner eller fram eller bak eller står vi alldeles still?”, *Intra* 2001, häfte 1, s. 8-10. Tideman, Magnus, ”Svaga elever får handikappstämpel. Ny forskningsrapport: Barn utan utvecklingsstörning tvingas in i särskolan av ekonomiska skäl”, *Dagens Nyheter* 1998-12-06, s. 4. Tideman, Magnus, *I gränslandet mellan grundskola och särskola- intervjuer med föräldrar till barn som blivit individuellt integrerade*, (Halmstad 1998). Med Magnus Tidemans ord: ”Måtte det nya folket på Utbildningsdepartementet och dom på Skolverket besinna sig”, Tideman, Magnus, ”En skola för alla?”, *Intra* 1999, häfte 1, s. 15. När det gäller dessa elevers politiska och sociala rättigheter, visar Tideman i sin bok på utvecklingen inom den svenska skolan, decentraliseringen av denna och 1990-talets hårda besparingar vilka framför allt har drabbat grundskolan och specialundervisningen. Tidskriften *Intras* redaktion har läst och citerat Tidemans forskningsansatser som

När jag talar om skolan talar jag först och främst om grundskolan F-5, om inte annat anges. Fokus är alltså inte på förskolan, särskolan, specialskolan eller gymnasiet. Medan Tidemans forskning kan placeras i gränslandet mellan grundskolan och särskolan, placerar jag min undersökning i gränslandet mellan storgrupp och specialklass i grundskolans tidiga år. Min forskning befinner sig mellan Haugs och Tidemans studier. Inledningsvis och avslutningsvis pekar denna studie också vidare mot gymnasiet. Med min forskningsansats, försöker jag fylla en lucka mellan specialundervisning och vanlig undervisning. Denna ansats vill i första hand synliggöra "gråzonens barn", de elever som hamnar mellan 4-2 på den så kallad Stanines-skala.⁷⁸ I andra hand vill jag försöka tydliggöra skolans normativa system som upprätthålls av uppdragstagare. Till saken hör även "Crip theory" som bland annat behandlar de funktionshindrades dilemma i världen, men i den här uppsatsen kommer den att spela en underordnad roll.⁷⁹

5.3 Disposition

Jag valde att lägga in syftet och frågeställning efter inledningen, bakgrund och den teoretiska ansatsen. Metoden följer efter de teoretiska perspektiven, syfte och frågeställning. På samma gång som jag visar medborgarens roll i samhället under olika perioder, kommer jag även att använda denna del i min analys efter att det empiriska materialet har presenterats. När det empiriska resultatet har presenterats leds läsaren in i analysdelen, där uppsatsens alla föregående delar, eller aspekter kommer att vävas ihop. Innan analysen tar vid återkopplas syfte, detta för att återerindra läsaren om uppsatsens syfte. När analysen genomförts påvisas undersökningens slutsatser. Slutligen inbegriper uppsatsen "Avslutande reflektioner och fortsatt forskning". Reflektioner sker på

hävdar att det är "e/ett allvarligt tecken på det hårdnade klimatet för funktionshindrade barn i vårt samhälle och den förkomna solidariteten." *Ibid.* s. 15 Tidemans avhandling recenserats av KG, som visar på att under en historiskt sett kort period, har målet varit att integrera de avvikande med de normala, frågan är om vi nu står inför en segregerings- och exkluderingsperiod. "Allt fler- bl a Handikappombudsmannen- ställer krav på absolut rätt till specialundervisning i grundskolan, överklagningsbar i domstol." *Ibid.*

⁷⁸ Järpster, Birgitta, *DLS bas för skolår 1 och 2, 4-6*, (Sthlm 2004). DLS är en förkortning av en metod som skolorna använder sig av för att testa en elevs kunskapsbas och står för: "Diagnostisk material i svenska". Detta material är sammanställt av psykologiförbundet. Det är en mall som eleverna testas i läsförståelse, rättstavning och ordkunskap. Mätningen av elevens kunskapsförmågor sker här utifrån en gradskala från ett till nio, så kallade Stanines-skala. Att hamna mellan intervallen 4-2 på den så kallade Stanines-skalan betyder att kunskapsmässigt ligga i gränslandet mellan att hänga med lite i undervisningen och att inte göra det alls. Enligt de statliga styrdokumenterna måste skolans ledning sätta in extra resurser för att hjälpa eleven i fråga om studierna. Problemet är att det är bara de som hamnar under 3 på Stanines-skalan som får ett åtgärdsprogram. Jag anser att det förekommer en gråzon mellan 4-2, dessa elever får det mycket svårt under de följande obligatoriska åren i skolan.

⁷⁹ McRuer, Robert, *Crip theory. Cultural signs of queerness and disability*, (New York 2006), passim. McRuer, Robert, presenterar crip-teori, "Miffoteori", i *Arena*, 6/11 2005. Denna teori som också benämns som

föreliggande undersökningen och ämnets område. Diskussionen kan också ses som en vidare inspiration till forskning inom grundskolans idé som organiserad institution och dess ansvar för elever i gränslandet mellan mål och fakticitet, mellan de elever som får hjälp att gå vidare med sitt kunskapande och de som faller offer för systemet.

6. Intervjuer

6.1 Hur resonerar specialpedagogen om elever med skolsvårigheter?

Jag kommer nu att återge intervjuerna som har utförts i skolan söder om södra Stockholm. Först presenteras intervjun med specialpedagogen Lena, därefter kommer intervjun med specialläraren Nina.⁸⁰ När intervjun med speciallärarna har presenterats följer intervjun med Tina som är lärare i en innerstadsskola, sedan intervju 1 med en förälder och dennes barn och slutligen presenteras intervju 2 med den andra föräldern och allra sist kommer Claras berättelse.

Specialpedagogen, Lena ansvarade för eventuella tester och placeringar av elever vid och mellan övergångarna, med andra ord följde hon upp elevernas placeringar och skolutvecklingen från förskolan till skolan, från stor grupp till liten grupp. Lena berättar om sitt arbete:

Jag sitter med i specialpedagogernas styrelse på den lokala nivån och för en dialog med mina kollegor i kommunen om vad som behövs förändras, vilka frågor vi behöver diskutera på kommunal nivå och vilka vi skall diskutera med skolans ledare. Jag axlar den här skolans övergripande ansvar när det gäller att placera eleverna rätt. Det ligger på specialpedagogen att besöka de närbelägna förskolorna varje vår eftersom vårterminens sexåringar blir ettor i skolan till hösten.⁸¹

Lena besöker dessa förskoleklasser, vid minst ett tillfälle, hon strävar efter att åtminstone hinna med två förmiddagar per förskoleklass. Hon berättar att det är tidskrävande att bekanta sig med alla sexåringar och hinna med att observera så mycket som krävs för att fälla rätt omdöme. Två tillfällen, hävdar hon vidare, räcker sällan för att skapa sig en uppfattning om varje individs behov. Vad Lena försöker fokusera sig på under sina besök är att bekanta sig med den nya gruppen, genom att föra spontana samtal med alla sexåringar i grupp och se om det finns några barn som avviker i diskussionen. Lena poängterar att hon

”Miffoteori” är en relativ ny teori. Den är sprungen ur Queer theory, den så mångdebatterad genus teorin som har tagits upp av allt flera grupper vilka har stått eller anses stå utanför normen.

⁸⁰ Namnen som används på de intervjuade är fingerade.

⁸¹ Intervju med specialpedagogen Lena utförd den 12/1 2007.

alltid gör iakttagelserna i förebyggande syfte och för barnets bästa. För att det från början ska bli så bra som möjligt för alla i skolan:

Det är nämligen viktigt, för att inte säga avgörande i många fall, vilken lärare en elev får i ettan. Ett barn som redan i sexårsgruppen visar sig ha sociala- och fysiska eller mentala svårigheter, vi som har ansvaret för deras framtid måste ta hänsyn till deras situation och placera dem i den skola och med den lärare som lämpar sig bäst för den enskilda individen.⁸²

Det är Lenas ansvar att se till att barn med sociala svårigheter kommer till en klass där deras mentor framför allt är en trygg och tålmodig pedagog. Finns det ett tydligt funktionshinder eller utvecklingsstörning måste barnet placeras i särskolan enligt Skollagen 16§. Barn som är utagerande, egocentrerade och visar öppna tendenser till aggressivt beteende får inte hamna i samma grupp, menar Lena. Lena strävar efter att skapa balans i alla grupper och klasser, inte bara för elevernas skull utan också för att mentorerna skall klara av gruppen på ett bra sätt, så att klassen skall kunna fungera och arbetsro skall kunna skapas i klassrummet.

Förutom arbetet med placeringar följer Lena upp elever med koncentrationsvårigheter och sociala svårigheter från F till 5. Enligt Lena det går till på följande sätt:

De elever som inte klarar av att arbeta i klassrummet, sitta stilla, lyssna till pedagogens instruktioner, läsa, skriva och räkna och inte når upp till skolans minikrav dokumenteras och arkiveras under lärarmötena av skolans yrkesmän.⁸³

Rapporteringen sker efter att ansvarig lärare ansträngt sig att försöka att hjälpa eleven med koncentrationsvårigheter- och/eller sociala svårigheter genom att använda sig av olika pedagogiska metoder som finns för handen. Till exempel att sitta bredvid den elev som inte själv förmår att sitta stilla, eller ge individuell hjälp så att vederbörande förstår vad han/hon måste göra. Vissa elever menar Lena förstår inte hur de skall ta sig an uppgifter etc. Först efter att klassens mentor har provat alla metoder som finns att tillgå för att hjälpa elever med koncentrationsvårigheter utan resultat, blir det Lenas ansvar att utreda elevens svårigheter grundligt.

⁸² Intervju med specialpedagogen Lena utförd den 12/1 2007.

⁸³ Intervju med specialpedagogen Lena utförd den 12/1 2007.

Genom sin kompetens har specialpedagogerna ensamrätt till vissa testmaterial.⁸⁴ Det krävs intyg på att man har gått en kurs och studerat materialet, varpå det enbart är specialpedagogens uppgift att utföra testet, säger Lena. Hon hävdar att det krävs kunskap och förståelse om varför en pedagog utför en sådan test och hur svaren skall tolkas. För att kunna genomföra till exempel ITPA-testet, som grundas på den amerikanska modellen där testet syftar till att bygga upp en individuell utvecklingsplan, krävs även föräldrarnas godkännande. Lena arbetar främst med att sammanställa diagnoser och att formulera åtgärdsprogram. Visuella eller auditiva, vilken studieteknik är bäst för individen i fråga? Diagnoser är viktiga menar hon, och är i vissa fall avgörande om en elev ska placeras i en 'vanlig' klass i grundskolan eller i en särskola eller om en elev behöver lite eller helt nya former av undervisning:

I gränslandet mellan grundskolan och särskolan sker många felbedömningar och många blir offer och får en onödig stämpel, medan andra som skulle ha behövt studiehjälp aldrig fick det. Naturligtvis är det oftast de bråkiga, utagerade eleverna i grundskolan/förskolan som testas och för det mesta är det de som inte hänger med i undervisningen. De har svårt att fokusera sig på kunskapsinhämtning och lyssna till instruktionerna. Oftast är det inte större fel på dessa elever än att de hör, ser sämre eller har problem med att kommunicera. Det kan också vara så att hemmiljön är otrygg, till exempel alkoholiserade förälder eller föräldrar som har gått igenom en livskris...⁸⁵

Orsakerna kan vara många bakom en elevs beteende. Det åligger yrkesmännen i skolan att ta reda på varför en elev inte kan prestera eller anpassa sig till gruppen. Elevens hela situation måste beaktas för att rätt hjälp och åtgärdsprogram skall kunna införas. En undersökning eller utredning är emellertid en långvarig process. Det är både tidskrävande och resurskrävande. Resurserna är knapphändiga, de räcker inte till alla som skulle behöva läs och skrivstöd, menar Lena.

6.2 På vilket sätt resonerar specialläraren kring elever med skolsvårigheter?

Specialläraren Nina, var ansvarig för mentorskapet i den lilla gruppen på sex elever. Hon, liksom Lena hade en lång arbetslivserfarenhet. Ninas klass bestod av sex pojkar som skolans specialpedagog, Lena hade i samråd med den lokala skolans yrkesmän och

⁸⁴ Lena föredrog ITPA testet, den amerikanska modellen, så kallade *ITPA- Illinois test of psycholinguistic abilities*, utgiven av Psykologi Förlaget AB, (Hägersten 2005). Specialpedagogen Lena, anser att detta test är mer tillförlitligt. Testen mäter språkutvecklingen hos barn i åldrarna 6-9 år. Testet bygger på en kommunikationsteoretisk modell som skiljer mellan tre kognitiva dimensioner: Kanal, process och nivå. De kanaler som testas är de audio-vokala och visuo-motoriska, de processerna är de receptiva, organiserande och expressiva. *Ibid.*

elevernas föräldrar utarbetat och fastställt individuella åtgärdsprogram för eleverna. Eleverna i denna lilla grupp hade var och en sin individuella utvecklingsplan och det var Ninas ansvar att se till att deras skolarbete framskred och dokumenterades därefter. Av dessa pojkar var det endast en som hade en uttalad och fastställd diagnos av skolans profession.

Nina berättar om sitt arbete:

Mitt arbete består i att se till att alla elever som kommer till mig utvecklas och gör framsteg i sitt lärande. Jag följer varje elevs arbete och hjälper eleven att förstå att det är viktigt att slutföra det vi tillsammans kommit överens om. Uppmuntra och stötta eleven när det behövs men också tillrättvisa och ge relevant kritik. Vi har samma strävansmål som den ordinarie gruppen, stora klassen har, skillnaden är här att vi arbetar individuellt. Läsläsning, skriva och räkna matte sker på ett mycket tydligare sätt, eftersom dessa elever är extra känsliga och beroende av rutin. Kontinuiteten är mycket viktig och förändringarna i schemat bör undvikas. Dessa elever måste ha tydligare delmål, så att de förstår och kan överblicka uppgifterna de skall arbeta med. Till skillnad från den ordinarie gruppens mentor har jag ett tätare samarbete med hemmet. I många fall har jag daglig kontakt med föräldrarna, syftet är att hjälpas åt med att uppfostra och lära eleverna det som de skall.⁸⁶

Nina berättar att utifrån skolans mål är det bra för dessa elever att komma till henne och få hjälp, eftersom det är lugnt hos henne och för att det alltid finns utrymme att bli sedd och få tala. Hon menar att vissa barn lär sig saker långsammare än andra. Vissa elever i gruppen är inte socialt mogna ännu, de klarar inte av att sitta stilla länge, inte heller att vänta på sin tur för att tala, anser Nina. De sociala koderna fungerar inte som de borde, menar hon. Nina kritiserar skolsystemet och berättar vidare att ”denna skolsituation, även om det i sig inte är ett problem blir det ett problem för individen i fråga”⁸⁷. Så är det för två av de sex eleverna i den här lilla gruppen. Två av eleverna var inte mogna att börja skolan, om föräldrarna hade fått vänta med att skriva in barnet i ettan skulle de inte ha behövt flytta eleven från sin ordinarie grupp, poängterar Nina.

Nina ställer sig kritisk till att flytta en elev från en klass till en annan. Hon uppfattar elevernas förflyttningar från storgrupp till liten grupp som problematisk. Socialt sett, menar hon, har det konsekvenser för den elev som måste lämna gruppen oavsett var problemet ligger. Psykologiskt sett är det svårt för den enskilda individen att bli flyttad. Funderingarna

⁸⁵ Intervju med specialpedagogen Lena utförd den 12/1 2007.

⁸⁶ Intervju med specialläraren Nina utförd den 12/1 2007.

⁸⁷ Intervju med specialläraren Nina utförd den 12/1 2007.

kommer till en förr eller senare, till exempel ”varför jag får inte vara med mina kompisar?”⁸⁸ Det kan handla om ens lekkamrater som de kanske har lekt med dagligen sedan förskolan som nu vill inte leka med en och så vidare. Det finns många aspekter som pedagogerna tillsammans med föräldrarna måste ta i beaktning. Handlingar som yttrar sig i form av aggressioner och frustrationer grundar sig ofta i att eleven känner sig sviken, menar Nina. Dessa elever hamnar oftast i slagsmål på rasterna. Nina arbetar tillsammans med sin assistent även under rasterna i förebyggande syfte. Nina menar att hon arbetar intensivt och förebyggande när det gäller mobbing. Hon hoppas på att två av de sex eleverna ska kunna gå i den ordinarie klassen igen inom kort. Redan nu har de två eleverna vissa gemensamma lektioner i musik och gymnastik. Nina tränar eleverna att kommunicera och att förstå principerna med varför det inte är okej att slåss och skrika. Hon berättar vidare om sitt arbete med elever med koncentrationsvårigheter och sociala svårigheter utifrån ett helhetsperspektiv:

Genom åren har jag följt många elever med koncentrationsvårigheter och sociala svårigheter både i skolan men också i vuxenlivet. De som klarat sig bäst i livet är barn som kommer från trygga familjeförhållanden. Dessa barn får en självständig kvalitativ tillvaro, till skillnad från barn som saknar ett starkt socialt nätverk.⁸⁹

Nina berättar om sina erfarenheter med föräldrar som vägrar att acceptera att deras barn behöver särskild hjälp med sin skolarbete. Ännu svårare är det för en del föräldrar att förstå att just deras ”snälla Kalle” slåss och är stökig under lektionerna. Det händer också att föräldrar ringer och vill att deras barn skall utredas. Med det hör till det mer ovanliga, det vanligaste är att föräldrar intar en försvarsställning gentemot skolans yrkesmän. Nina har varit med i flera fall då föräldrar har kallats till möten men aldrig dykt upp. Med åren, hävdar hon, har hon lärt sig att hantera svåra fall på ett mer professionellt sätt. Till exempel när en ensamstående förälder kallas till möte för att fastställa ett åtgärdsprogram, ”den bästa metoden är att kontakta föräldern enskilt först”. Eftersom det upplevs hotfullt att få hem en kallelse till ett möte med både rektor, specialpedagogen, pedagogen, psykologen etc. Nina har erfarenhet av att föräldrar har flyttat till en annan kommun när pressen blivit för stor. Hon menar att föräldrarna måste få känna sig trygga i skolan, därför ringer hon när ett möte ska äga rum för att undvika eventuella missförstånd.⁹⁰

⁸⁸ Intervju med specialläraren Nina utfört den 12/1 2007.

⁸⁹ Intervju med specialläraren Nina utfört den 12/1 2007.

⁹⁰ Intervju med specialläraren Nina utfört den 12/1 2007.

6.3 Vad anser läraren om sitt arbete och om elever med skolsvårigheter?

Tina har arbetat i innerstadsskolan i över tjugo år på låg- och mellanstadiet. För närvarande är hon mentor för en klass på tjugofyra elever som går i grundskolans tredje år. Tina tycks vara en lärare som brinner för sitt yrke. Hon ger intryck av att vara starkt intresserad i sitt arbete. Hon är engagerad, glad, spontan och tillmötesgående på ett entusiasmerande sätt. Tina berättar följande om sitt arbete som lärare:

Jag har arbetat nu i drygt tjugo år som lärare. Följt många elever från början av deras skolutveckling, det första skolåret tills de gått ut gymnasiet. Det finns alltid de elever som man fäster sig vid och kommer ihåg, de som alltid hälsar glatt när man råkar mötas i trakterna. Så finns givetvis de elever som man vill helst glömma, men det går ju inte. Mitt arbete är inte ett sådant yrke där jag utför professionella mekaniska handlingar, utan ett yrke som kräver att jag personligt engagerar mig i elevernas svårigheter. När jag undervisar i de yngre åldrarna består mitt arbete tillika stor del av att uppfostra eleverna, lära dem vad som är acceptabelt, rätt och oacceptabelt fel, som att lära dem läsa, skriva och räkna.⁹¹

Tina menar att det som är svårt är att skapa harmoni i klassrummet och att nå den nivå som krävs för att alla ska finna arbetsro. Vissa av hennes kollegor är stränga och auktoritära, medan andra är mer tålmodiga och försöker åstadkomma maximal demokrati i klassrummet. Tina själv arbetar mer individualistiskt, auktoritativt erkänner hon och sticker inte under stol med att säga att det är hon som styr och bestämmer. Hon menar att läraren skall lyssna på elevernas önskemål, men det är pedagogen som vet vad som är bäst för gruppen. ”Det handlar om att avväga när jag skall diskutera vissa frågor i grupp och ta gemensamma beslut, det vill säga när det är viktigt att tillämpa demokratiska principer.”⁹² Tina menar att hon skolar eleverna i demokratiska värden men att hon inte tillämpar dem själv särskilt ofta i klassrummet. Hon tillämpar dem när det gäller skolans policy och när det är fråga om utflykter och projektarbete. Då får eleverna rösta och det är majoritetens principer som styr. Hon är en sträng lärare när det behövs och det uppskattas av eleverna, men hon är också rättvis, lyhörd och snäll för övrigt, berättar hon.

Tina påstår att det med åren har blivit svårare för eleverna att fokusera på skolarbetet. Tekniken, marknaden och media har splittrat skolans utbud som kunskapsbärare. Eleverna matas med information från så många olika håll i dagens samhälle på gott och ont, hävdar

⁹¹ Intervju med läraren Tina utförd den 13/1 2007.

⁹² Intervju med läraren Tina utförd den 13/1 2007.

hon. Vissa elever har det inte lätt i skolan och det kan bero på så många olika faktorer. Att en elev inte kan koncentrera sig på lektionerna kan ha med en så enkel sak att göra som att han/hon har suttit uppe på natten och chattat på nätet. Men det kan också föreligga svårare orsaker bakom en elevs avvikande beteende som yttrar sig i skolsvårigheter. Hon beskriver att hon i de yngre årskurserna brukar vara metodiskt tålmodig och använda sig av att samtala mycket med den berörda eleven. Om det inte hjälper så hör hon av sig till elevens föräldrar och diskuterar elevens skolsituation. Tina anser att eleverna i de yngre åldrarna utvecklas olika, därför vill hon ge dem den tid de behöver upp till trean. Men i trean utför hon ett test på de eleverna som hon anser inte når skolans mål, det så kallade DLS testet, Diagnostiskt material i svenska.⁹³ Elevens kunskapsbas testas och mäts i en gradskala från ett till nio, den så kallade Stanine-skalan. Teoretiskt sett har myndigheterna bestämt att om en elev har genomfört DLS- testet och fått under fyra i gradskalan är skolans ledning skyldig att snarast utarbeta ett individuellt åtgärdsprogram för eleven. Det eventuella problemet kommer först att diskuteras med alla berörda lärare och i nästa möte med elevens föräldrar. I samråd med vårdnadshavares godkännande kan skolledningen flytta eleven i fråga från en grupp till en annan eller sätta in extra resurspersonal som hjälper den enskilde. Om föräldrarna vägrar acceptera diagnosen eller åtgärdsprogrammet har skolan föga möjligheter till att förändra något, menar Tina. I tvistande fall måste alla möten och handlingar dokumenteras noga. Det är dock långt ifrån att skolan kan ge hjälp till alla elever som behöver det. I praktiken är det enligt henne de elever som får under tre i Stanine-skala som får ett åtgärdsprogram medan de som ligger i intervallet mellan två och fyra inte får en utarbetad individuell plan. Skolan ställer ändå upp med läshjälp vissa timmar i veckan och har räknestuga för de elever som har svårigheter i matte. Eleverna måste själva ta initiativet att gå dit och be om hjälp. Tina berättar vidare om sitt yrke:

Att arbeta med barn innebär att alltid vara beredd på att reda ut känslomässiga dilemman. För det mesta är mitt arbete engagerande, roligt, intressant och flyter på, men det finns år som har varit svåra, då jag har haft upp till tjugoåtta elever och resurserna varit väldigt minimala. Det finns dagar som är konfliktfyllda då jag måste reda ut och rapportera vad som har hänt, kontakta de berörda föräldrarna, trösta eleverna etc.⁹⁴

Emellertid har elever med engagerade föräldrar mycket bättre förutsättningar att komma

⁹³ Järpster, Birgitta, *DLS bas för skolår 1 och 2, 4-6*, (Sthlm 2004). DLS är en förkortning av en metod som skolorna använder sig av för att testa en elevs kunskapsbas och står för "Diagnostisk material i svenska".

⁹⁴ Intervju med verksamma läraren Tina utförd den 13/1 2007.

igen även om de har det svårt med kunskapsinhämtande. De mest utsatta eleverna är elever vars problem är mångbottnade. Tina tycks mena att det blir en ond spiral om elevens hemmiljö är instabil och elevens skolsituation blir lidande. Skolan och lärarna kan hjälpa till med kunskapsinhämtande, men den grundläggande tryggheten och självkänslan skall byggas upp och tryggas i hemmet. Tina vill inte heller hymla med att hon tycker mer om de skötsamma eleverna, även om hon alltid strävar efter likvärdigt bemötande och behandling.

6.4 På vilket sätt uppfattar föräldern skolans hantering av sitt barns skolsvårigheter?

Margareta är en medelålderns kvinna som är utbildad till bibliotekarie. Hon har två döttrar, en som går i musikskolan årskurs åtta och en som går i tredje klass. Margareta tecknar sin bild av innerstadskolans hantering av sitt barn Sofia som har haft koncentrationssvårigheter:

Problemet började redan på sexårsverksamheten då personalen bekräftade att Sofia inte lekte så mycket med de andra flickorna utan hon föredrog att leka med pojkarna. Jag tyckte då att Sofia var en självständig och viljestark flicka som ville vara häftig, spela fotboll och dansa streetdance. Sofia gav sig inte när hon verkligen ville prova på något nytt, utan hon kunde insistera och jag och min make hade svårt att sätta gränser. När hon började ettan trivdes hon mycket bra i skolan men ville inte arbeta mer än ett minimum. Första året klagade hennes lärare under utvecklingssamtalet på att Sofia måste bli bättre med sina läxor och kunna sitta ner på sin stol under lektionerna och lyssna på instruktionerna. Enligt hennes mentor var Sofia ett 'lustbarn', det vill säga att hon arbetade när hon själv ville.⁹⁵

Sofias problem blev tydligare i årskurs två. Under detta år, berättar Margareta vidare, ringde Sofia till henne från fritids eller skolan och ville bli hämtad tidigare. Hon var ledsen och arg och många gånger grät hon. Hennes ilska grundades i att hon inte fick vara med på rasterna och leka med de andra flickorna, eller att någon av barnen varit dum mot henne på fritids. Margareta tyckte att flickorna spelade ut henne eftersom hon var tuff och hade bra relationer med vissa av klassens fotbollsskillar. Ryktena gick i skolan att Sofia inte var som de "andra flickorna". Margareta menar att hon fick anstränga sig att uppfostra Sofia och skapa sociala kontakter på kvällstid och under helgerna. Sofia fick ta med sig någon lekkamrat från fritidshemmet, erbjuda denne att sova över och på så sätt skapa sig bättre sociala relationer i klassen, detta eftersom hon hade få vänner som hon kunde leka med i skolan, menar Margareta:

⁹⁵ Intervju med Margareta utförd den 20/3 2007.

Sofia blev mer och mer aggressionsbenägen och bråkig hemma. Under utvecklingssamtalet framkom det att Sofia hade koncentrationsvårigheter och sociala svårigheter i gruppen. Hennes mentor föreslog att vi måste utreda Sofia för att se var problemet ligger. Det var tydligt att läraren uppfattade Sofia som ett problembarn och ville hjälpa henne.⁹⁶

Andra terminen i tvåan blev mycket påfrestande berättar Margareta. Hela familjen var under utredning. Sofia gick till skolpsykologen och Margareta hade många utvecklingssamtal med skolans yrkesmän som påpekade att hon måste sätta tydligare gränser så att Sofia förstår vem är det som bestämmer i hemmet och i skolan. När utredningen var över kallades Sofias föräldrar till ett stormöte. På mötet meddelade skolans psykolog att hon nu i samråd med rektor och specialpedagogen hade sammanställt ett åtgärdsprogram som skulle hjälpa Sofia att inhämta in de kunskaper som hon saknade för att nå skolans mål. Enligt skolans psykolog berodde Sofias koncentrationsvårigheter och sociala svårigheter på att hon var ett barn med bokstavskombinationen AD/HD⁹⁷, Sofia fick diagnosen av psykologen. Margareta tecknar vidare situationen:

Vi blev chockade! Vi visste varken vad vi skulle säga eller göra. Till sist gick min make upp och sa att vi inte accepterade denna utredning av Sofia och att vi skulle anlita en utomstående psykolog att undersöka om det verkligen var så som skolan konstaterat. Tills vidare, bad han skolans yrkesmän att inte särbehandla Sofia och att dessa uppgifter inte fick spridas i skolan. 'Som Sofias förälder har jag min suveräna rätt att avvakta erat beslut och vänta med åtgärder'.⁹⁸

Margareta berättade att hon grät hela vägen hem och att hon bestämde sig för att gå ner i tjänst till sjuttiofem procent för att hinna med de nya utredningarna och "för att orka". Det tog tid att genomföra en ny undersökning, men när resultatet var klart blev vi verkligen överraskade, säger Margareta. Privatpsykologen kunde inte se några grundläggande orsaker i Sofias beteende som skulle kunna tyda på diagnosen AD/HD. Visserligen var Sofia sämre i matte och tyckte inte om att räkna, men hon kunde både läsa, skriva och sitta stilla och vara fokuserad när hon vill. Sofia är en självständig och viljestark flicka, i detta grundas hennes skolsvårigheter, hävdade psykologen. Andra skolåret hade färgats av undersökningar och problem, säger Margareta. Nu går Sofia i trean och är harmonisk och för det mesta lycklig. Sofias mentor har varit en toppenbra lärare, som hjälpt och stöttat oss, säger Margareta.

⁹⁶ Intervju med Margareta utförd den 20/3 2007.

⁹⁷ För en vidare definition om bokstavskombinationen AD/HD kan du läsa i Britta Liljegrens verk *Elever i svårigheter. Familjen och skolan i samspel*, (Lund 2000), s. 28ff

⁹⁸ Intervju med Margareta utförd den 20/3 2007.

Sofias skolsvårigheter och sociala svårigheter har minskat markant i trean, och de åtgärder som skolan åtagit sig att verkställa är att hon får extra hjälp i matte och svenska tre dagar i veckan tillsammans med några andra elever från klassen. Men det finns de tråkiga dagarna då kompisarna kan slänga ur sig till henne: ”har du AD/HD eller?”, det får hon leva med, hävdar Margareta. Av hela denna historia har det bästa ändå varit att Sofia har förstått att hon måste anpassa sig, följa skolans regler och om hon vill vara med i tjejgruppen så måste hon bjuda på sig själv. Det är jantelagen som gäller säger Margareta och skrattar:

Om vi varit lite strängare föräldrar från början och satt tydligare gränser, och till exempel inte tillåtit henne att göra så mycket typiska ’killgrejjer’, att det är ändå inte en tjejgrej att spela fotboll och leka med killarna, och styrt henne ’rätt’. Men min make är ju konstnär och jag en judinna som har förlorat halva släkten under andra världskriget. Vi är inte särskilt stränga föräldrar, vi ville att våra barn skall vara fria och självständiga. Vi vet att det inte är fel på våra barn.⁹⁹

6.5 Sofia berättar om sin skola, kompisarna och läxorna

Utseendemässigt sett är Sofia en liten flicka i tio årsåldern med lockigt ljus hår och ljusgröna ögon. Hon har ett vackert ansikte och utstrålar glädje. Personligen tycker jag att hon ser ut som en tecknad figur, som ett litet troll eller ängel. Det går inte att undgå att Sofia är lite nervös inför intervjun trots att hon vet att jag inte är någon psykolog eller kommer att bedöma henne på något sätt. Jag bjuder på bullar och saft i mitt kök och låter henne ta den tid hon behöver, samtidigt som jag poängterar att hon skall berätta det hon vill berätta. Sofia berättar:

Ja, jag tycker om att gå i skolan! Det är roligt att träffa kompisarna! På rasterna bruka vi leka kull och ibland får jag vara med och spela fotboll med killarna, det är det bästa jag vet, och att rita. Det är tråkigt att räkna matte men nu går jag hos Gunilla tre dagar i veckan tillsammans med Olivia och Oskar. Gunilla hjälper mig med att sitta ner och göra färdigt mina läxor. Hon hjälper oss att läsa och stava rätt och räkna. Att läsa är roligare än att räkna matte. Gunilla är snäll, men ibland skriker hon när vi inte lyssnar på henne. Jag tycker bäst om Sara¹⁰⁰ av alla mina fröknar. Sara är snäll, hon blir arg också men inte lika arg som Gunilla.¹⁰¹

Sofia berättar vidare om klassen och de flickor som brukar reta sig på henne. Hon menar att

⁹⁹ Intervju med Margareta utförd den 20/3 2007.

¹⁰⁰ Sara är Sofias mentor och den ordinarie klassens lärare. Sara har varit Sofias mentor sedan hon började skolan i ettan.

¹⁰¹ Intervjun med Sofia i tredje klass ägde rum den 19/3 2007.

de skriver fula saker om henne på MSN¹⁰² och ibland blockerar de henne och stänger ute henne så att hon inte kan vara med och prata. Från Sofias berättelse framgår att hon får vara med de flesta i skolan, men det är inte hon som får välja. Hon berättar att när hon chattar skriver de ibland dumma saker om henne. Med Internet följer trakasserierna och mobbningen med Sofia hem vilket hon har lärt sig att inte bry sig så mycket om. Sofia berättar vidare:

Mamma säger att jag skall inte bry mig om de som är taskiga i skolan. Jag hade berättat en 'hemlis' till Alexandra om Andreas och hon lovade att inte berätta det för någon, men hon skrev det på MSN så alla i klassen fick veta det. Jag blev mycket ledsen och ville inte gå till skolan. Mamma ringde till Alexandras pappa, sen sa hon förlåt till mig. Sara tog det upp med alla i klassen, att det är inte tillåtet att man skriver elaka saker om en klasskamrat på MSN och att när man har lovat någon en sak är det viktigt att man håller det.¹⁰³

Sofia tycker att det är bra i skolan nu och att hon trivs. Enligt Margareta så når hon skolans mål och har inte koncentrationsvärigheter längre. Sofias skolsvärigheter och sociala svårigheter hör till hennes vardag menar Margareta, det är alltid något som händer som man måste vara där och reda ut.

6.6 Vad har Claras förälder för minnen av hennes skolgång?

Angelica blev mamma vid ung ålder. Hon har tre barn, två flickor och en pojke i olika åldrar. Alla hennes barn har gått/går i samma grundskola och högstadiet. Angelica visar på många sätt att hon är en företagsam person, till exempel har grundat egna företag och samtidigt tillskansat sig akademiska utbildningar. Angelica tecknar sin bild av innerstans skola:

Jag har haft barn i denna skola sedan 1993 då min son började i ettan. Clara är tre år yngre än hennes bror. De har varit mycket goda lekkamrater under hela deras uppväxt och har fortfarande en god relation. Det var aldrig några problem vare sig i förskolan eller i skolan för mina barn när det gäller att tillägna sig kunskaper. Alla utvecklingssamtal var positiva såväl för min son som för Clara. Clara var och är fortfarande mycket stark och sportig tjej. Som liten lekte hon med sonen och hans vänner och hade ett försprång när det gäller allmänna kunskaper. Under utvecklingssamtalet i ettan berättar hennes mentor att hon redan når de kunskapsmålen som ställs för de elever som går ut trean. Clara fick mycket uppmärksamhet av sin mentor, vilken tillskrev henne rollen i klassen som 'frökens hjälpreda', på gott och ont.¹⁰⁴

¹⁰² MNS är en mötessida på Internet, där unga chattar med varandra.

¹⁰³ Intervju med Sofia utförd den 19/3 2007.

¹⁰⁴ Intervju med Clara och hennes mor, Angelica utförd den 1/4 2007.

Eftersom Clara var både aktiv och snabbtänkt kunde hennes förkunskaper i läs, skriv och matematik nyttjas på bästa sätt av hennes mentor. Det var aldrig några problem tills vi fick veta att hennes mentor bestämde sig att säga upp sin tjänst på grund av den dåliga lönen, berättar Angelica vidare. Det kom som en chock både för eleverna men också för alla föräldrar. Detta resulterade i att Clara fick en ny lärare efter jullovet. Det paradoxala blev för Clara, berättar Angelica att:

Den nya mentorn uppfattade Clara som besvärlig och gränslös, eftersom Clara var van vid att till exempel säga till när fröken glömde eller stavade fel och det var okej. Problemet var nu att det nya läraren blev förolämpad när Clara påpekade att hon hade stavat fel på tavlan.¹⁰⁵

Efter några månader märktes det att Clara hade gått ned mycket i vikt. Under utvecklingssamtalet berättade hennes nya mentor att Clara visserligen är mycket kunnig när det gäller kunskapsmålen, men hon behöver arbeta med sig själv när det gäller det ”sociala biten”.¹⁰⁶ I maj månad mådde Clara allt sämre, hon fick ont i magen och hade uppenbarliga problem. En vecka innan sommarlovet bröt Clara ihop, grät hejdlöst hos sin mamma och berättade allt som hon hade gått och burit inom sig under terminen med den nya läraren. Angelica berättar vidare:

Jag blev arg så jag visste verkligen inte vad jag skulle göra av all ilskan. Nästa dag kontaktade jag skolans rektor och berättade om Claras situation. Rektor lovade att skulle höra av sig inom kort efter att denne hade förhört den berörda läraren. Rektor bokar en tid för ett möte där jag, sjuksköterskan och läraren med rektorn skulle reda ut problemet som hade uppstått med Clara. Där satt jag ensam med mitt nyfödda barn i knät och skulle diskutera Claras skolsituation med dem. Mentorn påstod att Clara testade gränser och att hon inte visste när hon skulle tala eller vänta på sin tur. Jag ställde en konkret fråga till mentor om att ge exempel på vad hon menade. Efter att mentors utläggning blev det uppenbart för mig att jag inte kunde låta mitt barn att gå kvar i dennes klass. Att påstå att Clara till exempel hade frågat vad mentorn hade för färg under sin blus var en förolämpning och av mindre betydelse i sammanhangen. För att klargöra att dennes berättelse inte var trovärdig, poängterade jag att mentorn då för bara tre veckor sedan under utvecklingsamtalet inte hade informerat oss om detta?¹⁰⁷

¹⁰⁵ Intervju med Clara och hennes mor, Angelica utfört den 1/4 2007

¹⁰⁶ Intervju med Clara och hennes mor, Angelica utfört den 1/4 2007. Det var Angelicas make som var närvarande på denna utvecklingssamtal eftersom då Angelica var mammaledig.

¹⁰⁷ Intervju med Clara och hennes mor, Angelica utfört den 1/4 2007. Hur kunde mentor undgå att lägga märke till att Clara hade magrat så under terminen?

Efter mötet Angelica tog upp mentorns påstående om Clara. Clara berättade sin version om fallet och att det faktiskt var hennes kompis som indirekt påpekade att mentorns knappar på hennes plus hade gått upp. Hela historien slutade med att Angelica flyttade Clara på Claras begäran på avslutningsdagen till en annan mellan- och högstadieskola där hennes bror också gick. Ironiskt kan tyckas är att denna lärare hade haft Angelicas son i fyran och femman utan några som helst problem. Kanske, berättar Angelica, för att sonen aldrig haft så höga ambitioner som Clara. På avslutningsdagen går Angelica förbi rektors kontor, hon knackar och rektorn öppnar, Angelica säger: ”Clara har slutat hos er. Bara så ni vet, Clara har aldrig yttrat dessa ord, utan det var hennes vän som ville påpeka att knapparna på frökens blus hade gått upp.”¹⁰⁸

Berättelsen om Clara

Clara är nu i årtonårsåldern och går i andra ring i en friskola i Stockholms innerstad. Hon är ambitiös och målmedveten. Hennes vardag ser ut som vilket annan tonårings vardag som helst. Hon idrottar, studerar, träffar vänner, umgås med sin familj och spelar handboll. Clara verkar skarp och genomtänkt, dessutom är hon attraktiv och ser vältränad ut, vilket inger respekt. Hon har total kontroll och självbehärskning. Clara berättar om sin skolgång:

Jag går på ett gymnasium som det krävs trehundra- trehundra-tjugo poäng för att komma in. Det är väldigt hårda krav men det är utmanande och roligt. Jag trivs med mina klasskamrater och lärarna är mycket bra. Några kommer från Oxford eller andra engelsktalande lärosäten och flera ämnen ges bara på engelska.¹⁰⁹

Clara vill inte gärna berätta om sina tidiga skolår. Men hon berättar att hon har brevväxlat med sin första grundskolelärare länge ända tills hon gick ut nian. Spontana svar är inget att förvänta sig av Clara. Hon påpekar ändå följande om den jobbiga perioden:

Jag vill helst glömma den tiden. Allt det hemska började när Åsa¹¹⁰ slutade och vi fick en ny lärare. Åsa hade varit en jättebra lärare, ung och rolig, spelade piano och sjöng med oss. Den nya var tråkig och ”dum”. Jag, vi saknade Åsa så mycket och det märkte den nya fröken. Det är säkert att vi var jobbiga eftersom vi pratade om Åsa och hur hon var hela tiden. Jag tycker att om man arbetar som lärare man skall inte ha rätt att sluta mitt i en årskurs. Jag var orolig mest hela tiden och fick problem med magen, även om jag slutade gå till den läraren så gick inte det över på väldigt länge.¹¹¹

¹⁰⁸ Intervju med Clara utförd den 1/4 2007

¹⁰⁹ Intervju med Clara utförd den 1/4 2007

¹¹⁰ Åsa var Claras mentor från ettan t.o.m. höstterminen i trean.

¹¹¹ Intervju med Clara utförd den 1/4 2007

Fortfarande tycker Clara att det är jobbigt att prata om det som har varit. Hon säger att det var inte så lätt att byta skola heller. Hon saknade givetvis sina klasskamrater. I den nya klassen blev hon försiktig och tillbakadragen. Det är uppenbart att Claras barndom har färgats av uppbrottet. När jag ställer den konkreta frågan om det hade varit bättre för henne att gå kvar och fortsätta med den ordinarie klassen i fyran, så svarar hon mycket tydligt ”nej”. Claras spontanitet och livsglädjen som att vara familjens estradör avtog under de åren, hon blev mer inåtvänt och tystlåten, enligt Angelica.¹¹²

Clara har utövat enorm disciplin mot sig själv, vilket det har gått ut över hennes hälsa, säger Angelica. Sedan hon fick betyg i åttan har hon inte skrivit under MVG i något ämne. Det går inte att undgå att märka att Clara pressar sig själv till det yttersta. De problem som uppstod i trean har lämnat spår i Clara. Claras matvanor är inte som de borde vara hävdar Angelica. Clara uppfattades av sin mentor att vara lite för ”mycket” och försökte fostra henne att bli ”lagom”. Clara överskred idén om den formbara individen, denna som bör stöpas i den önskvärda formen i kollektivet, och läraren straffade ut henne på grund av det. Det är ett högt pris som barn får betala i vårt normativa samhälle, tillägger Angelica.

7. Analys - Teoretiska perspektiv – Resultat

7.1 En återkoppling till syfte och frågeställning

Utgångspunkten i metoden var intervjuer som grundades på observationer och teoretiska forskningsansatser. Uppsatsens syfte är att fördjupa bilden av elever i skolsvårigheter genom att teckna en bild av de olika synsätt och valmöjligheter som står till buds i skolan för elever med koncentrations- och sociala svårigheter. Detta analyseras med utgångspunkt i en öppen förståelse av kulturella- och samhällsvetenskapliga perspektiv och har till syfte att bidra till den teoretiska och metodiska diskussionen om normhybris. Syftet med uppsatsen har varit både empiriskt och teoretiskt/metodiskt. Dels har jag utifrån teoretiska forskningsansatser visat på medborgarens roll i samhället under olika perioder, dels har jag fördjupat bilden av elever i skolsvårigheter, ”gråzonens barn”, i den svenska grundskolan F-5. Utifrån följande frågeställningar sammanfattas min övergripande ansats: Se sidan 15.

Följaktligen kommer jag att ställa de teoretiska perspektiven mot de empiriska, problematisera dem och slutligen försöka besvara min frågeställning.

7.2 Den svenska skolans utveckling - en organisation i statens tjänst

Som vi har sett har det moderna svenska skolsystemet, enhetskolan vuxit fram successivt. Jag har konstaterat att den svenska skolan är en politisk organisation som verkar i statens tjänst och beroende på vilken politiskt parti eller ideologi som innehar statsmakten styrs skolans uppdrag i en viss riktning. Skolans uppdrag befinner sig ständigt under granskning och förnyelse. Med regeringsskiftet 2006 är nu skolan på nytt under utredning. Det var i mångt och mycket den socialistiska regeringens politiska förtjänster som omvandlade skolan i allmänhet och grundskolan i synnerhet till en demokratisk arena, men med staten som huvudman. I fokus stod de demokratiska grundprinciperna såsom rättvisa, gemenskap och solidaritet. I teorin skulle skolan som en statligt organiserad verksamhet sträva efter att fostra medborgarna i kollektivismens dygder. På så vis strukturerades skolan kring ett normativt system som innefattar både rättigheter och skyldigheter för den enskilda individen. Liljekvist belyser i sin bok, *Skola och samhällsutveckling* bl. a. de värderingar som lyser igenom i socialdemokraternas första läroplan, Lgr 62. Läroplanen tecknar i stora drag den socialdemokratiska visionen av framtidens starka, rättvisa och solidariska samhälle, inte bara dess mål utan också metoden och vägen dit.¹¹³

Diskrepansen mellan teori och praktik blev problematiskt de följande decennierna, 1960-70-talen och de demokratiska målen visade sig vara svårtillämpade i praktiken där vissa individer eller grupper missgynnades. Strävan efter rättvisa och solidaritet var utformat och styrd uppifrån och skolningen åsyftade att bygga upp ett funktionalistiskt samhälle i vilket medborgaren skulle vara en fri individ, men hon måste anpassa sina önskemål och inse sina villkor i kollektivet. Det var den sanna diskursen som ansågs bäst *för och av staten*.¹¹⁴ I praktiken gällde den kollektiva normen och med det i sikte skulle skolan forma dygdiga ansvarsfulla medborgare, sorterade och omplacerade där de bäst fyllde en funktion. Emellertid ligger en platonsk samhällssyn bakom det socialistiska skolsystemet som har präglat den västerländska kulturen allt sedan den klassiska tiden.¹¹⁵ Med Liljekvists ord:

¹¹² Intervju med Clara och hennes mor, Angelica utförd den 1/4 2007.

¹¹³ Liljekvist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 32

¹¹⁴ Liljekvist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 32

¹¹⁵ Platon, *Staten*, övers. Claes Lindskog, (Falun 1999). Platon skriv bl.a. följande om medborgarnas rättigheter och deras uppfostran: ”V/ar och en av de övriga medborgarna ville anvisa en enda bestämd uppgift, som han var skapad till, så att varje medborgare genom att just sköta sin speciella syssla skulle vara en och ej många- och på samma sätt hela staten skulle bli en och ej många.” *Ibid*, s. 148. Lika så skriver Platon följande om uppfostran: ”S/åsom vi från början yttrade- våra barns lekar redan från deras första år vara underkastade bestämda regler; ty

/D/et svenska skolsystemet har regelmässigt visat ambivalens mellan den tekniska manipulativa förklaringskolan och den hermeneutiska förståelsesynen. Det förra synsättet har lyst igenom i regel-, dimensionerings- och utvärderingssystemet som bevakat skolans socialiserande rolluppgift i det funktionsistiska industri och servicesamhället.¹¹⁶

Den senare, dvs. den hermeneutiska förståelsesynen tog vid i början av 1980-talet, Lgr 80 i Sverige. Den nya läroplanen framhäver ett kritiskt och emancipatorisk kunskapsintresse som öppnar upp för individens självinsikt. Enligt min mening är dess djupaste syfte och brottet mot traditionen att se lärande som en långsiktig förändring och inte bara som en kortsiktig utveckling, med andra ord försköts samhällsperspektivet. Fokus på att utbilda formbara medborgare i statens tjänst fick, åtminstone teoretiskt sett, en underordnad roll i samhällsbygget. Det hermeneutiska synsättet innebär att se utbildningen som en förutsättning till individens bildning.¹¹⁷ Det hermeneutiska förhållningssättet till lärandet och det goda livet här på jorden är, enligt min mening, sprungen ur Aristoteles filosofi.¹¹⁸ Det hermeneutiska förhållningssättet förutsätter en annan bredd och djup i pedagogernas kompetens, den förutsätter så att säga en förkärlek till själva vetandet.

Skolan som en organiserad institution utövar makt över individen, bland annat genom att testa hennes kunskapsförmågor. Den väsentliga skillnaden mellan den traditionella kollektivistiska platoniska fostran och den hermeneutiska aristoteliska traditionen är att den förra strävar att till varje pris bevara normen och hierarkin i samhället, medan den senare också öppnar upp till självkritik. Det är givet att skolans yrkesmän utövar makt i statens och i samhällets tjänst. Det är dessa människor som för, dels den västerländska traditionen vidare, dels vakar över denna traditions gränser, det vill säga vad som är legitimt i sammanhanget. Med andra ord vad man i en viss tid och en viss kultur håller för sant och falskt.

Frågan är om vi vågar genomskåda det statliga ”våldet” som utövas mot den enskilde? Foucault har ju på ett mycket vackert sätt visat på diskursens ordning i samhället. I sitt verk *Diskursens ordning* poängterar han riskerna en människa utsätter sig för genom att ta ordet

om gossarna och deras lekar ej följa givna lagar, är det omöjligt, att växa upp till laglydiga och dugande män.” *Ibid.* s.150

¹¹⁶ Liljequist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 44

¹¹⁷ Gustavsson, Bernt, *Bildningens Förvandlingar*, (Uddevalla 2007), s. 8ff

¹¹⁸ Såväl i Aristoteles, *Politiken*, *Den Nikomachiska etiken* samt i hans *Metafysik* förs diskussionen om det högsta goda. Aristoteles filosofiska ansatser framhäver sanningens värde utifrån att studera sakfrågorna och fela rätt omdöme. I *Politiken* men också i *Den Nikomachiska etiken* visar han på vilket sätt människorna kan nå lycka i gemenskapen i staden eller i staten. Han tar sig ann uppgiften genom att konstatera påståendet att: *alla gör nämligen vad de gör av kärlek till det högsta goda*, vilket innebär att som människa vilja både söka efter sanningen och leva i den.

och föra sin egen talan. Det statliga "våldet" har visats sig i hur kunskaps- och människosynen har utövats på lokal nivå i vår historia:

/A/nlagstester, graderade betyg, olika specialinsatser för att korrigera elever med avvikande beteende och en långt driven uppdelning av grundskolans sista årskurs skulle kunna medverka till att styra/manipulera så att eleverna efter vars och ens kompetens hamnade på rätt plats i samhället.¹¹⁹

Slutligen, kan det tyckas vara en pessimistisk bild jag har tecknat här, men mitt mål har varit att visa på problematiken som finns kring elever i skolsvårigheter. De elever som faller inom det legitima, det vill säga har kunskapsvärde som ligger mellan intervaller MVG- G i betygskallan, har givetvis inga större svårigheter med att ta sig vidare i livet och göra sig hörda i samhället. Det är dessa elever som utgör normen i samhället, sett utifrån ett öppet kultur- och samhällsperspektiv. I sin tur kommer de som vuxna män/kvinnor förfoga över traditionen. De kommer att förhålla sig till traditionen med ansvar att förvalta den vidare till nästa generation. Det de anser vara det "högsta goda" och "det sanna" kommer såtillvida att bestå. Däremot tilldelas de elever som hamnar mellan intervallen G- IG en marginaliserad roll i samhället som vi skall se. Det är dessa elever som jag åsyftar här med begreppet "gråzonens barn".

7.3 Gråzonens barn, en kritik mot dagens skolsystem

Enligt Peder Haug betyder en demokratisk grund att alla grupper av befolkningen går i samma skola och förhandlar om det som ska ske där.¹²⁰ Som vi har sett i min empiriska undersökning så är inte fallet i dagens skola. Till exempel den lilla klasen på sex elever som jag observerade och vars mentor, Nina, jag intervjuade, har föga möjligheter att förhandla om sina rättigheter och få en jämbördig social roll i skolans värld. I likhet med specialläraren Nina anser jag att dessa elever är marginaliserade i förhållande till storgruppens möjligheter inför kommande utbildning och framtid i staden eller staten. Särbehandlingen minskar inte avståndet mellan människor eller mellan olika grupper av människor. Om en elev med störande beteende lyfts ur klassen underlättas däremot undervisningen i den stora klassen. Men i förlängning underlättar inte exkluderingen samvaron mellan människorna, som också är syftet med en demokratisk grund. Dessutom, anser jag, att det inte skapas ömsesidiga intressen och förtroenden inom elevgrupperna i

¹¹⁹ Liljequist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, (Lund 1999), s. 44

skolan genom att lyfta ut det som anses som bristfälligt. Den demokratiska grundens vida syfte är att bidra till en balans som är en förutsättning för att trygga bästa möjliga samhälle, enligt Haug¹²¹ och Aristoteles tänkande.¹²² Nina är medveten om dilemmat. Hon är emot att lyfta ut en elev från sin ordinarie klass, av samma orsaker som Haug och Liljegren¹²³. De flesta av dessa barn blir enbart ett objekt i samhället där myndigheterna följer dem livet ut vilket även Rolf Helldin visar i sitt verk.¹²⁴

I Sofias fall, som jag har presenterat här, visade det sig att skolans yrkesmän tillskrev henne etiketten AD/HD. Sofias föräldrar vägrade att acceptera etiketteringen och valde att ta saken i egna händer. Med andra ord de gick vidare med att undersöka Sofias skolsvårigheter via en privat organisation, som visade sig vara av en annan åsikt än skolans. Teoretiskt sett kan Sofias fall symbolisera de risker som finns då en expertis tar vid och testar en elev som har koncentrations- och sociala svårigheter i gruppen. Haug hävdar i likhet med Britta Liljegren, att denna process oftast sker tekniskt och leder till negativ exkludering istället för positiv särbehandling, vilket även Sofias mor Margareta poängterade. Man glömmer oftast bort eller undviker att lyfta fram det faktum att undersökningar, när det gäller elever med koncentrationssvårigheter och sociala svårigheter, implicerar klara värdegrundade ställningstaganden.¹²⁵ Enligt Angelica hade Claras skolsvårigheter sin grund i en auktoritär samhällssyn och i en bristande ledarskapsförmåga. Det är just detta som jag åsyftar med normhybris. Kritiken riktas här till de uppdragstagare som har ett objektivt förhållningsätt till normen som om det vore entydigt med klardefinierade gränser. När det gäller elevers kunskapsbaser är saken mycket enklare och samtidigt kan det vara oerhört komplicerat att mäta för att sedan hjälpa de som behöver stöd. Men när pedagogerna gör sig till ”gudar” över elevers sociala förmågor sker, anser jag, ett övertramp, individens integritet respekteras inte såsom i Claras fall. Om Sofia eller Clara inte hörde till familjer som hör till den hegemoniska sfären med makt och inflytande skulle deras framtida utbildning med all säkerhet att se annorlunda ut.

Jag har konstaterat i min uppsats att det finns en norm i samhället överlag, vilken är densamma för skolan och den västerländska kulturen, så att säga i världen utanför skolan. Såväl Margareta, Lena, Nina som Tina konstaterar att även om de önskar ett bättre stöd från

¹²⁰ Haug, Peder, *Pedagogiskt dilemma. Specialundervisning*, (Spånga 1998), s. 18

¹²¹ Haug, Peder, *Pedagogiskt dilemma. Specialundervisning*, (Spånga 1998), s. 18

¹²² Aristoteles, *Politiken*, övers. Karin Blomqvist, (Sthlm 1993), Aristoteles, *Den Nikomachiska etiken*, övers. Mårten Ringbom, (Uddevalla, 1993), s. 20ff, 162-182

¹²³ Liljegren, Britta, *Elever i svårigheter. Familjen och skolan i samspel*, (Lund 2000), s. 31

¹²⁴ Helldin, Rolf, *Specialpedagogisk kunskap som ett socialt problem*, (Sthlm 1997), s. 76ff

¹²⁵ Britta, Liljegren, *Elever i svårigheter. Familjen och skolan i samspel*, (Lund 2000), s. 30ff

skolan, så framgår ändå i slutändan att det är eleven som brister då han eller hon faller utanför normen. Intervjun med Margareta och Sofia visar på maktförhållandena som verka råda inom skolsystemet och familjens begränsade rätt däri. Vad jag kan konstatera utifrån denna undersökning är att i förlängningen är det systemets behov som företräds och normen som upprätthålls. Individens behov tilldelas en underordnad roll. Eleven och föräldern i frågan gör bäst i att anstränga sig att anpassa sig så att hon "får vara med på tåget". I annat fall riskerar hon att i likhet med Zoy marginaliseras.

Sammanfattning, slutsatser och svar

Enligt Aristoteles tes: *vi kan se att varje stat är en sorts samfällighet och att varje samfällighet har skapats för ett gott syfte; alla gör nämligen vad de gör för att uppnå det som de uppfattar som gott.* Den svenska staten har organiserat medborgarnas tillvaro i staden, i samhällen under olika perioder kring de uppfattningar som för tillfället var rådande. Skolan som organisation har skapats för att fylla samhällets behov, för att fostra samhällets barn till traditionens accepterade och uppdaterade värden. På vilket sätt detta sker i vårt samhälle kan skilja sig, från en samhällsordning till en annan och från ett politiskt parti till ett annat. I skolans värld tycks det mig finnas grupper av befolkningen som premierar den kulturella hegemonin, företräder medelklassens normer och värderingar och upprätthåller dem genom att slå vakt och omgärda dess gränser.

På lokal nivå praktiseras kulturella föreställningar om vad det goda och det legitima är. De elever som bäst, enligt min mening kan anpassa sig till traditionen, imitera den och dessutom visa på god social kompetens att förvalta dessa värden kan komma långt i sina liv. Dels inom framtida utbildning, dels i samhället och slutligen i den globaliserade världen. Skolans professioner belönar dessa individer genom att positivt uppmuntra dem och belöna dem med att tillskriva dem högt värde i form av betyg. På så sätt banar pedagogerna vägen till ett homogent kulturellt samhällsperspektiv. Det ovannämnda perspektivet gagnar skolans idé om individer som befinner sig i den hegemoniska diskursen, de som har föräldrar som är insatta i den demokratiska normen och själva är en del av den. Däremot missgynnar det svenska skolsystemet ofta exempelvis elever med icke västerländskt bakgrund och elever som kommer från svåra familjeförhållanden.¹²⁶ Skolans idé om likabehandlingsplaner, rättvisa och solidaritet är teoretiska visioner om hur det goda samhället bör vara, men ute på fältet ser verkligheten annorlunda ut. Således har uppsatsens

¹²⁶ Lahdenperä, Pirjo, *Invandrarbakgrund eller skolsvårigheter. En textanalytisk studie av åtgärdsprogram för elever med invandrarbakgrund*, (Sthlm 1997), passim

övergripande syfte varit att teckna och nyansera bilden av de elever som exkluderas ur den sociala gruppen genom att stämplas som avvikande.

Särskilt tydligt visar sig problemen då en elev inte når upp till skolans mål. De elever som inte lyckas att prestera minimikraven i sitt kunskapande blir ett dilemma för skolan och samhället. Elever med koncentrationssvårigheter får inom kort sociala svårigheter i skolan och bilden av eleven förändras successivt på ett negativt sätt. Istället för att skolans profession diskuterar elever *med* skolsvårigheter, så borde de välja, i likhet med Liljegren¹²⁷ begreppet barn *i* skolsvårigheter. Skolan lägger problemet på eleven själv, dvs. felet anses vara individens trots att det likväl kan bero på yttre omständigheter. Liljegren liksom Haug väljer att omdefiniera denna process som tar vid då en elev inte klarar av sin skolsituation. När en elev inte längre kan prestera och fokusera sig på det som sker i klassrummet blir denne ett problem för skolans uppdragstagare och i förlängningen, enligt min mening, även för sin egen familj. Pedagogerna har som uppdragstagare ett ansvar för elevens kunskapsutveckling och socialisering. Enligt skollagen måste de finna andra former som passar den enskilda individens sätt att lära sig.

Genom de fallstudier jag har utfört har jag visat på hur en skola organiserar sina krafter kring elever i skolsvårigheter. I min berättelse har jag dels tecknat en bild av vad specialpedagogerna Lena och Nina samt läraren Tina ansåg om problematiken i skolan och hur den kom till uttryck i deras samhällssyn, dels har jag tecknat en bild av hur föräldrar och elever uppfattar sin skolas hantering av problemet. För det första drabbas dessa elever av ett utanförskap och för det andra har de föga möjligheter att komma in i gruppen igen och få en legitim roll däri när de väl har hamnat utanför. I Sofias fall kunde hon, tack vara hennes föräldrars engagemang, delvis lyckas med att hävda sina rättigheter i gruppen. Även om hennes föräldrar önskade ett bättre stöd från skolan, ansåg Margareta i slutändan att det delvis var Sofia som brast då hon föll utanför normen. Margaretas värderingar styrs av de gängse tankemönster som råder i samhällets diskurs. Sofia måste som fri individ anpassa sina önskemål och inse sina villkor i kollektivet. I praktiken var det detta som skolans yrkesmän uppmanade Margareta till. Margareta skulle tydliggöra för Sofia vem som bestämde i hemmet och i skolan.

Margareta skuldbelägger sig själv över det som drabbade Sofia. Hon hävdar att hon har varit för slapp i sin uppfostran och tillåtit dottern att bli en gränsöverskridare. Att överskrida normen innebär att hamna i gränslandet mellan att få vara med i gruppen eller att inte få vara det. Ambivalensen mellan att vara tillräcklig eller inte, följa Sofia i hennes

skolvardag, eftersom det inte är Sofia som bestämmer när hon passar in eller ej. Definitionsrätten ligger inte hos Sofia utan i de andra flickornas blickar, den tar sig i uttryck i det outtalade tysta spelet, såväl inom skolans värld men också i samhället i stort. Frågan är om Sofia kommer att lyckas med att uthärda det dubbla förtrycket?

Avslutande reflektioner och fortsatt forskning

Avslutningsvis vill jag lyfta fram Claras fall. Clara hade inga som helst koncentrationsvårighet eller sociala svårigheter i sina första två skolår och halva trean. Problemet uppstod ändå när hennes ordinarie läraren lämnar sin post och en ny sattes in. Det tog mindre än ett halvår för den nya läraren att bokstavligen knäcka Claras självförtroende. Genom att tillrättvisa Claras sätt att vara på i klassrummet tydliggjorde den nya läraren att Clara befann sig utanför det legitima. Ett barn har behov att bli sedd och hörd, att få positiv bekräftelse för att kunna växa i den. Läraren måste i sitt uppdrag kunna både ge positiv och konstruktiv kritik, å ena sida stimulera de positiva värdena hos eleverna, å andra sidan balansera sin kritik så att den träffar rätt. En lärare utövar oerhörd makt över våra barns liv och särskilt under de första skolåren. I unga år förmår inte barnet själv att korrigera den dialektiska processen som sker i utbildningen. Det är processer som utspelas mellan den individuella friheten, förebilden och målet. Clara hade otur i sin skolgång. Hon själv var inte orsaken till det som skedde. Vad som drabbade Clara var att hon fick erfara två helt olika pedagogiska sätt att bli bemött på i mycket unga år. I skolans värld råder ofta skilda pedagogiska uppfattningar, å ena sidan förmedlingspedagogiken som poängterar lärarens roll som förmedlare av objektiva kunskaper, å andra sidan progressivismen som poängterar läraren som handledare och de subjektiva utgångspunkterna för lärande. Den senare framhäver elevens motivation, intresse och erfarenhet, medan den tidigare förebilden eller resultatet. Mitt syfte har inte varit här att lyfta fram denna problematik men jag vill ändå nämna att den finns.

Clara hade tur i oturen, hennes föräldrar kunde företräda hennes rättigheter och flytta henne till en annan skola då problemet uppdagades. Problemet anser jag är att föräldrarna inte ska behöva ingripa i skolan. De skall kunna lita på skolans professioner att deras barn blir bemötta med respekt i enlighet med de demokratiska principerna, att såväl lärare som elever förhandlar om vad som sker där. 90 procent av alla barn som börjar grundskolan kommer dit med glädje, nyfikenhet, energi och vilja att lära. Vad som sker när de väl är där kan vara att

¹²⁷ Liljegren, Britta, *Elever i svårigheter. Familjen och skolan i samspel*, (Lund 2000), kapitel 5

skolan slutar att utgå från barnets förutsättningar och livsvillkor. Att bekräfta eleven att han/hon kan kunskapa. Med andra ord tro på individens förmågor. I förlängningen bryter man ned en elevs förmåga att kunskapa när man upphör att se, höra och ge eleven bekräftelse. Även självkänslan är avhängig detta. Det var detta som hände Clara.

Berättelsen om Claras skolgång har till syfte att öppna upp för en senare forskningsansats. I framtiden är det tänkt att följa upp Claras fortsatta utbildning men också spåra Zoys skolgång. Hur det har gått för henne vet jag ingenting om i nuläget. Syftet är att spegla dessa båda människoöden i varandra, och att teoretiskt konstruera en berättelse om bildningens- och utbildningens värde i vårt samtida samhälle. Mina förhoppningar är att Clara lyckas i sin ambition att bli författare och jag hoppas att hon skriver den allmängiltiga berättelsen, den som vi saknar i dagens informationssamhälle där allting går förfärligt snabbt, där ingen har tid eller tar sig tid till reflektion över sakerna i sig själva. I dagens samhälle har även kunskap blivit en vara som kan köpas utifrån en marknadspris.

Slutligen har denna uppsats varit en resa mellan det bekanta och obekanta, mellan relationerna och dialogerna som jag har fört under mina praktiker under AUO1- AUO3. Jag har tecknat min bild av min egen förståelse av gråzonens barn, en studie i gränslandet mellan normalitet och avvikelse. Jag har försökt tolka skolan som organisation och reflektera över dess förhållande till kunskap kring elever i svårigheter och lärandets villkor. Mitt försök till öppenhet inför det främmande har alstrat denna uppsats, förhoppningsvis kan den i sin tur skapa ett mellanrum där en ny mening kan uppstå.

Käll- och Litteratur

Otryckta källor; Intervjuer

Intervju med specialpedagogen Lena utfört den 12/1 2007.

Intervju med specialläraren Nina utfört den 12/1 2007.

Intervju med läraren Tina utfört den 13/1 2007.

Intervju med Margareta utfört den 20/3 2007.

Intervju med Sofia utfört den 19/3 2007.

Intervju med Clara och hennes mor, Angelica utfört den 1/4 2007.

Tryckta källor; Artiklar

Ambjörnsson, Ronny, "En gång tänkte sossar framåt", *Dagens Nyheter* 2/5 2007, s. 4-5.

Egelund, Niels; Haug, Peder; Petersson, Bengt: "Inkluderande pedagogik i skandinaviskt perspektiv", *Lärarnas tidning*, 19/3 2007, <http://www.lararnastidning.se>

Farhad Jahanmahan, *Är barn med invandrabakgrund överrepresenterad i särskolan?*, Södertörns högskola, D-uppsats 2006

Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter, s. 13, <http://boes.org/un/sweun-b.html>, 2006-02-14

Järpster, Birgitta, *DLS bas för skolår 1 och 2, 4-6*, Sthlm 2004

Leijonborg, Lars, Björklund, Jan, "Vi satsar 3,5 miljarder på högre lärarkompetens", *Dagens Nyheter*, 20/4 2007, s. 6.

Läraryrket, *Lärarens handbok. Skolan, Läroplaner, Yrkesetiska principer. FN:s barnkonvention*, Solna 2004

Myndigheten för skolutveckling, *Olika lika värde*, Eilard, Hakan; Wester, Kristina; Fredrik, Modigb, Sthlm 2004

Persson, Bengt, "Specialpedagogik och dokumentation i en skola för alla. En fråga om likvärdighet, rättvisa eller rättigheter?", s. 98 i tidskriften *Utbildning & Demokrati* 2004, vol. 13, nr. 2, s. 97-113.

Psykologi Förlaget AB, *ITPA- Illinois test of psycholinguistic abilities*, Hägersten 2005

Tideman, Magnus, "DN DEBATT 'Svaga elever får handikappstämpel'. Ny forskningsrapport: Barn utan utvecklingsstörning tvingas in i särskolan av ekonomiska skäl.", *Dagens Nyheter* 12/6, 1998, <http://www.btj.se>

Reinfeldt, Fredrik; Togelfors, Sven, "Utbilda fler speciallärare för de svagaste eleverna", *Dagens Nyheter* 17/7 2006, s. 4.

Robert, McRuer, "Miffoteori" *Arena*, 6/11 2005, <http://www.arenaek.se>

Tideman, Magnus, "En skola för alla" recenseras Magnus Tidemans avhandling av KG, *Intra* häfte 1 1999, s. 15.

Tideman, Magnus, "Framtidens handikappspolitik", *Intra* 2001 häfte 1 s. 8-10.

Tideman, Magnus, "Gemensam eller särskild organisation? –Om organisationsval och dess konsekvenser för tolkning av handikappideologiska begrepp", *Socialvetenskapliga tidskrift* 1999, häfte 1, s. 43-59.

Tideman, Magnus, "Svaga elever får handikappstämpel. Ny forskningsrapport: Barn utan utvecklingsstörning tvingas in i särskolan av ekonomiska skäl", *Dagens Nyheter* 1998-12-06, s. 4.

Vetenskapsrådet, *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*, 2004 <http://www.vr.se>

Övrigt litteratur

Andersson, Lars, Gustaf; Petersson, Magnus; Thavenius, Jan, *Skolan och de kulturella förändringar*, Studentlitteratur, Lund 1999

Aristoteles, *Politiken*, övers. Karin Blomqvist, Sthlm 1993

Aristoteles, *Den Nikomachiska etiken*, övers. Mårten Ringbom, Uddevalla, 1993

Erdis, Mare, *Juridik för pedagoger*, Studentlitteratur, Lund 2004

Foucault, Michel, *Diskursens ordning*, övers. Mats Rosengren, Sthlm 1993

Gadamer, Hans, Georg, *Sanning och Metod*, övers. Arne Mellberg, Uddevalla 1997

Gustafsson, Bernt, red. *Bildningens förvandlingar*, Uddevalla 2007

Haug, Peder, *Pedagogiskt Dilemma: Specialundervisning*, Studentlitteratur, Sthlm 1998

Helldin, Rolf, *Specialpedagogisk kunskap som ett Socialt problem*, Sthlm 1997

Kvale, Steinar, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund, Studentlitteratur 1997

Lahdenperä, Pirjo, *Invadranbakgrund eller skolsvårigheter. En textanalytisk studie av åtgärdsprogram för elever med invadranbakgrund*, Sthlm 1997

Larsson, Staffan, *Kvalitativ analys- exemplet fenomenografi*, Studentlitteratur, Lund 1986

Liljegrens, Britta, *Elever i svårigheter. Familjen och skolan i samspel*, Studentlitteratur, Lund 2000

Liljequist, Kurt, *Skola och samhällsutveckling*, Studentlitteratur, Lund 1999

McRuer, Robert, *Crip theory. Cultural signs of queerness and disability*, New York 2006

Platon, *Platon. Skrifter. Bok I*, övers. Jan Stolpe, Malmö 2000

Platon, *Staten*, övers. Claes Lindskog, Falun 1999

Tideman, Magnus, *I gränlandet mellan grundskola och särskola- intervjuer med föräldrar till barn som blivit individuellt integrerade*, Halmstad 1998

Uppslagsverk

Filosofin lexikonet, red. Poul Lübeck, Sthlm 1988

Svenska Akademiens ordlista, Sthlm 2006